

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

Vilma Statkevičiūtė

Teisės ir valdymo studijų programos, magistrantūros neakivaizdinis skyrius (TVmn 4-02
gr.)

TEISMŲ VEIKLOS KONSTITUCINĖS GARANTIJOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. E. Vaitiekienė

Katedros vedėjas –
prof. dr. E. Jarašiūnas

Vilnius 2005

TURINYS

ĮVADAS	3
I. Teisminė valdžia – valdžių sistemoje	5
II. Teismų sistema	7
2.1. Teismų sistema 1918 – 1933 metais	7
2.2. Teismų sistema pagal 1933 m. Teismų santvarkos įstatymą	12
2.3. Teismų sistema po nepriklausomybės atkūrimo	18
2.4. Konstitucinis Teismas teismų sistemoje	24
III. Teismų veiklos konstituciniai principai	27
IV. Teismo ir teisėjų nepriklausomumas	32
4.1. Teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantijos	38
4.2. Teisėjo asmens neliečiamumo garantijos	42
4.3. Teisėjo materialinio (socialinio) pobūdžio garantijos	44
IŠVADOS	47
LITERATŪROS SĄRAŠAS	49
SUMMARY	56
PRIEDAI	57

IVADAS

Demokratinėje valstybėje valstybės valdžios institucijų sistema grindžiama valdžių padalijimo principu. Teismas – sudėtinė valstybės valdžios dalis.

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisingumo vykdymas – teismų funkcija, lemianti šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje. Jokia kita institucija ar pareigūnas negali vykdyti šios funkcijos.

Teisėjas ir teismas nėra nepriklausomi, jeigu neužtikrintas teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas. Pagal valdžių padalijimo principą visos valdžios yra savarankiškos, nepriklausomos, galinčios atsverti viena kitą. Teisminė valdžia negali būti priklausoma nuo kitų valdžių dėl to, kad ji vienintelė formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. Tik būdama savarankiška ir nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia įgyvendina savo funkciją – vykdyti teisingumą.

Teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų. Tokioje valstybėje socialinis teisminės valdžios vaidmuo yra toks, kad teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Teismo nepriklausomumas yra esminė žmogaus teisių ir laisvių garantija.

Temos aktualumas: Lietuvai tapus nepriklausoma demokratine valstybe, atsirado poreikis sukurti ne tik demokratinę, bet ir teisinę valstybę, kuri garantuotų žmogaus teisių ir laisvių gynimo mechanizmą. Viena iš svarbiausių valdžių žmonių gyvenime yra teisminė valdžia.

Iki šių dienų teismų veikla buvo analizuojama tik pavienių autorių darbuose: Dziegoraičio¹, Kūrio², Greičiaus³, Jarašiūno⁴ ir kitų.

1. Dziegoraitis A. Dar kartą apie teisėjo ir teismo nepriklausomumą// Justitia, 1996. Nr. 3.;

2. Kūris P. Teismų reformos eiga Lietuvoje // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijos medžiaga. - V.: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997.;

3. Greičius V. Lietuvos Respublikos teismai: jų sistemos raida, problemos // Teisės problemos. - 1998, Nr. 3-4.

4. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. – V., 2003.

Tarpukario teismų sistemos problemas nagrinėjos Dvareckas¹, Greičius², Bekeris³ ir kiti.

Vienu iš svarbiausių darbų šioje srityje reikėtų laikyti V. Valančiaus daktaro disertaciją „Teismo ir teisėjo principo įgyvendinimas“⁴.

Šioje disertacijos autorius plačiai kalba apie teisėjo ir teismo nepriklausomumo principo įgyvendinimą Lietuvos teismų sistemoje, problemas, sprendimo būdus ir pasiūlymus.

Darbo tyrimo objektas. Teismų veiklos konstitucinių garantijų sistema.

Tyrimo dalykas. Lietuvos Respublikos Konstitucija, kitų valstybių konstitucijos, įstatymai ir kiti teisės aktai, Konstitucinio Teismo praktika, tarptautiniai dokumentai, statistiniai duomenys, teisinė literatūra ir kt.

Darbo tikslas. Lietuvos Respublikos teismų veiklos konstitucinių garantijų analizė, turinio atskleidimas bei įtvirtinimo Lietuvos teismų sistemoje analizė.

Darbo uždaviniai. Atskleisti teisminės valdžios vietą valdžių sistemoje, apžvelgi teismų sistemos raidos ypatumus bei garantijas, atskleisti teismų veiklos konstitucinių garantijų turinį.

Darbo tyrimo metodai. Tyrimas atliktas taikant istorinį genetinį, lyginamosios teisėtyros, loginį, sisteminę analizės bei kitus metodus.

Darbo struktūra. Darbas susideda iš įvado, keturių dalių ir išvadų. Darbo pabaigoje yra pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba ir priedai.

1. Dvareckas S. Lietuvos teismai 1918-1940. -V., 1997;

2. Greičius V. Lietuvos Respublikos teismai: jų sistemos raida, problemos // Teisės problemos. - 1998, Nr. 3-4.

3. Bekeris L. Klaipėdos krašto teismai 1923-1939 metais // Socialistinė teisė, -1982. Nr. 3.

4. Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija. - V., 2000.

I. Teisminė valdžia – valdžių sistemoje

Vienas pagrindinių teisinės demokratijos valstybės skiriamų bruožų yra valdžių padalijimas. Valstybės valdžia yra dalijama į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad vadovaujantis valdžių padalijimo principu, įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžia turi būti atskirtos viena nuo kitos, pakankamai savarankiškos, bei tarp jų turi būti pusiausvyra.

Valdžių padalijimo teorijos idėjų aptinkame Platono, Aristotelio, Cicerono ir kitų teisininkų ir filosofų darbuose.

Platonas savo knygoje „Valstybė“ siūlė savitą valdžios ribojimo mechanizmą. Jis visuomenę skirstė į tris klases: darbininkus, sargybinius (kurie savo ruožtu skirstomi į karius bei vadovus) ir filosofą – karalių¹. Platonas visas valdžios galias skyrė filosofui – karaliui. Aristotelis savo veikale „Politika“ plėtojo Platono idėjas. Jis pastebėjo tris valdžios rūšis: įstatymo leidimo, valdymo ir teismo, bet ne kaip vieno juridinio asmens trejopas funkcijas, bet kaip valstybės santvarkos atskiras dalis².

Valstybės valdžių atskyrimą plėtojo ir Dž. Lokas. Savo veikale „Du traktatai apie valdymą“ rašė, kad aukščiausioji valdžia priklauso tautai, kuri sudaro valstybę, jos valdžią bei gali ją keisti, kad piliečiai turi neperleidžiamų teisių³. Tam kad būtų užtikrintos žmogaus laisvės, Dž. Lokas numatė valdžių atskyrimą, o ypač įstatymų leidžiamosios. Jis išskyrė tokias valdžias : įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir federacinę. Lokas konstatavo, kad valdžios pagal įgaliojimus nėra lygios, prioritetą teikdamas įstatymų leidžiamajai.

Labiausiai valdžių padalijimo idėją atskleidė prancūzų rašytojas ir filosofas Šarlis Luji Monteskje. Savo veikale „Apie įstatymų dvasią“ išskyrė tris valdžios šakas: įstatymų leidžiamąją, įstatymų vykdomąją ir teisminę. Šios trys valdžios ir šiandieną yra visuotinai pripažįstamos. Bene pirmą kartą, kaip savarankiška valdžios šaka, buvo išskirtą teisminė valdžia. Monteskje pabrėžė visų trijų valdžių būtiną pusiausvyrą. Jis teigė, kad pirmąsias dvi valdžias turi vykdyti skirtingos institucijos, o šią sistemą turi palaikyti nepriklausomi teismai.

Monteskje padarė labai svarbią išvadą, kad valdžių padalijimo paskirtis – garantuoti

1. Platonas. Valstybė. – V. 1981, 26 psl.

2. Leonas P. Teisės filosofijos istorija. – V. 1995, 477 psl.

3. Birmontienė T. Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. - Vilnius, 2001, 677 psl.

piliečių teises ir laisves. Filosofas rašė, kad valstybė, saugodama savo piliečių laisvę nuo valdančiųjų savivalės, negali pavesti visas šias funkcijas vienam asmeniui ar institucijai. Jei teismo funkcija bus paskirta įstatymui leidžiamajai valdžiai, tai teisė į piliečių gyvybę ir laisvę bus teisėjo nuožiūroje, dėl to, kad jis bus ir įstatymų leidėjas. Monteskyje suformuluotos teorijos didžiulę įtaką padarė teisinės minties tolesnei raidai, taip pat ir teisiniai praktikai¹.

Valdžių padalijimo principas buvo įtvirtintas jau pirmosiose Konstitucijose. 1787 m. JAV Konstitucijoje buvo numatyta, kad „valdžios organizacija buvo grindžiama valdžių padalijimo teorija“.

Idėja išskirianti teismą į savarankišką valdžią yra palyginti jauna. Tik kaip buvo pradėta rūpintis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, teismui buvo paskirta vieta valdžių sistemoje.

Teisminė valdžia – tai valstybinės valdžios dalis, kurią sudarančios specialios valstybinės institucijos – Teismai – turi valstybės suteiktą išimtinę kompetenciją, nepriklausomai nuo kitų valdžių ar proceso dalyvių įtakos, įstatymų nustatyta tvarka vykdyti teisingumą ar kitas, jai įstatymų paskirtas, funkcijas².

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, valstybės valdžia organizuota ir įgyvendinama remiantis valdžių padalijimo principu. Šis principas reiškia, kad įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios yra atskirtos, pakankamai savarankiškos, kad tarp šių šalių turi būti pusiausvyra. Kiekviena valdžios institucija turi jos paskirtą atitinkančią kompetenciją, kurios konkretus turinys priklauso nuo to, kokiai valstybės valdžiai ši institucija priklauso, taip pat nuo jos vietos tarp kitų valstybės valdžios institucijų, jos įgaliojimų santykio su kitų valstybės valdžios institucijų įgaliojimais.

Tik teismas įgyvendina teisminę valdžią. Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, teismas. Teismų paskirtis – įgyvendinti teisingumą. Ji vienintelė valdžia, kuri yra formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu.

Teisminė valdžia yra nepriklausoma ir savarankiška valdžia. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje³ išskyrė du neatsiejamus teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo aspektus. Visų pirma, tai reiškia teisėjo ir teismų, vykdančių teisingumą, nepriklausomumą. Pagal Konstitucijos 109 straipsnį teisėjai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo. Draudžiama kišti į teisėjo ir teismų veiklą, nes už kišimąsi į teisėjo veiklą užtraukia įstatymų nustatytą atsakomybę.

Teismas yra viena iš valstybės valdžių, turinti specifinę teisingumo vykdymo funkciją.

1. Birmontienė T. Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. - Vilnius, 2001, 678 psl.

2. Kuconis P. Nekrošius V. Teisės saugos institucijos. -V., 2000. 33 psl.

3. Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai.

II. Teismų sistema

2.1. Teismų sistema nuo 1918 m. iki 1933 m.

Teismų sistemos raidą sąlygojo Lietuvos konstituciniai režimai, svarbios buvo ir valstybės raidos išorinės ir vidinės sąlygos.

Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. paskelbė nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės atkūrimą su sostine Vilniuje. Nuo to laiko ir iškilo teismų sutvarkymo problema. Teismai, vadovaujantis Konstitucijomis ir galiojančiais teismų santvarkos įstatymais, buvo nepriklausomi nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios.

1918 m. lapkričio 28 d. buvo priimtas Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas¹. P. Leonas – pirmasis teisingumo ministras, paskelbė būtinumą priimti įstatymą nedelsiant, nes be jo esą negalima steigti teismų ir reikalauti vokiečių administracijos perduoti teismo funkcijas Lietuvos valstybei². Laikinis Lietuvos teismų įstatymas buvo laikomas savotiška Lietuvos teismų konstitucija, galiojęs iki Teismų santvarkos įstatymo (1933 m.) priėmimo. Laikiniuju Lietuvos teismų įstatymu teisingumo vykdymui buvo įsteigti 3 pakopų teismai: 1) Vyriausiasis Teismas; 2) Apygardos teismas; 3) Taikos teisėjai. Įstatymas numatė dviejų instancijų teismų sistemą: pirmoji instancija ir apeliacinė tvarka. Kasacijos nebuvo. Vyriausiasis Tribunolas kasaciniu teismu tapo tik 1921 m., padarius atitinkamus Laikinojo įstatymo pakeitimus.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, reikėjo susirūpinti valstybės pamatais – pagrindiniais įstatymais, kurių pagrindu turėjo iškilti teisinė valstybė (ypač stiprinti teismų veiklą ir organizaciją). Pirmąkart šaltiniu buvo paminėtas Lietuvos Tarybos aktas, atkurti lietuvių tautos teisę į nepriklausomybę, ir 1918 m. Konstitucija, kuri vadinta Lietuvos Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai dėsniai³.

Šie įstatymai ir Laikinis teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas ir buvo savos teisės ir teismų sistemos kūrimo pradžių pradžia.

Nors Lietuva ir buvo teisiškai sutvarkyta ir tvarkoma toliau, tačiau sunkumų iškilo. Konstitucinė teisė turėjo trūkumų, todėl konstitucijos buvo dažnai keičiamos.

1. Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas // Laikinosios Vyriausybės Žinios, 1919. Nr. 213 – 26

2. Maksimaitis M. Istorinės teisminės valdžios ištakos Lietuvoje // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijos medžiaga. – V., Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997, 21 psl.

3. Dvareckas S. Lietuvos teismai 1918 – 1940. - V., 1997. 6 psl.

naujai. Teismų sistemos tobulumas buvo susijęs su ekonomine ir politine Lietuvos raida.

Teismų darbą komplikavo žmonių, tinkančių dirbti teisėjais, stoka, todėl prirėikus vienam asmeniui būdavo pavadama eiti teisėjo ir tardytojo pareigas. Apygardos teismas į posėdį kviesdavo taikos teisėjus, teismo tardytojus, net ir prisiekusiuosius advokatus, kai trūkdavo reikiamo narių skaičiaus.

Stokojant specialistų teismuose, bet siekiant bent dalykiniu požiūriu parengti pretendentes, 1919 m. gruodžio 11 d. buvo priimtas Teismų kandidatų įstatymas¹. Šis įstatymas numatė, kad užtenka 20 metų amžiaus ir vidurinio išsilavinimo, kad asmuo galėtų būti priimtas teismo kandidatu. Teismo kandidatai turėjo dvejus metus stažuotis teisme, laikyti egzaminus ir pasirengti teoriškai, ir tik po to jie buvo skiriami į laisvus žemesnius teismo darbuotojų etatus.

Laikinajame teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatyme buvo numatyti prisiekusiųjų sprendėjai, tačiau jų veikla buvo sustabdyta. Įstatymo 31 str. numatė, kad iki kol nebus sutvarkytas prisiekusiųjų sprendėjų (posėdininkų) rinkimas, apygardos teismas sprendžia bylas be prisiekusiųjų sprendėjų posėdininkų². Tačiau ši institucija taip ir nepradėjo veikti.

Plačiau prisiekusiųjų sprendėjų veikla reišėsi Klaipėdos krašte, nes jie buvo tiesioginėje Klaipėdos apygardos teismo priežiūroje. Apie prisiekusiuosius sprendėjus buvo kalbėta norint parodyti, kad prisiekusiųjų teismas galėjo funkcionuoti dėl to, kad jis būtų galėjęs tapti viešos tautos atstovu ir reprezentantu vykdam teisingumą.

Paveldėti įstatymai trukdė teismui normaliai funkcionuoti. Lietuvai pradėjus keisti savo įstatymus, savo suverenios galios aktais, padarė esminę galiojusių Lietuvos Rusijos imperijos įstatymų recepciją. Buvo nustatytos atitinkamos receptuotų įstatymų ribos: 1) chronologiškai galėjo galioti tik tie rusų įstatymai, kurie įsigaliojo ne vėliau kaip 1914 m. rugpjūčio 1 d.; 2) turinio ir moralės požiūriu galiojo tik neprieštaraujantys Lietuvos valstybės Konstitucijai įstatymai (tokio prieštaravimo buvimo ar nebuvimo faktą sprendė teismas arba administracija, nes specialaus kito organo nebuvo)³. Teismai, taikydami rusų įstatymus, rėmėsi antruoju Laikinojo teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo straipsniu. Tvarkant teismą, teisiant, tardant ir sprendžiant civilines ir baudžiamąsias bylas, turi galios rusų įstatymai, tik su pataisymais.

1. Maksimaitis M. Istorinės teisminės valdžios ištakos Lietuvoje // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijos medžiaga. – V., Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997. 21 psl.

2. Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas // Laikinosios Vyriausybės Žinios, 1919. Nr. 213 – 26

3.. Dvareckas S. Lietuvos teismai 1918 – 1940. - V., 1997 m. 9 psl.

Svarbu buvo tinkamai reglamentuoti ir įgyvendinti teismų nepriklausomumą nuo Vyriausybės. Nepriklausomumas buvo traktuojamas nevienareikšmiškai: buvo žinoma vidinis ir išorinis teismų nepriklausomumas. Išoriškai teismas buvo laikomas: 1) jei savo sprendimais įkūnijo įstatymų grindžiamą valstybės valią; 2) jei jo sprendimų greitą įgyvendinimą garantuoja valstybės jėga (pagal jos statusą reglamentuojančius Lietuvos įstatymus). Vidinį nepriklausomumą sąlygojo: 1) gyventojų pasitikėjimas teisėju; 2) jei sprendžiant ir nagrinėjant bylas teisėjas tvirtai laikėsi įstatymų ir nepaisė pašalinių nuomonės ar įtakos; 3) jei teisėjas buvo aukštos teisinės ir bendros kultūros; 4) jei teisėjas sugebėjo tinkamai organizuoti darbą teisme¹.

Teisinių apibrėžtumą teisminei valdžiai suteikė 1922 metų Lietuvos Respublikos Konstitucija². Konstitucijos 2 straipsnis pirmą kartą Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje skelbė: „Valstybės Valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas.“ Teismas jau buvo laikomas vienu iš trijų pagrindinių valstybės valdžios elementų, šalia įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios.

Konstitucijoje buvo atskiras Teismo skyrius (64 – 69 sk.). Konstitucijos 64 ir 65 straipsniai numatė svarbias taisykles: 1) teismas sprendimus priimdavo vadovaudamasis įstatymais, Lietuvos Respublikos vardu (64 str.); 2) teismo sprendimas negalėjo būti keičiamas arba naikinamas kitaip, kaip tik teismo, įstatymuose nurodyta tvarka (65 str.). Jokia kita valstybinė institucija negalėjo daryti įtaką teismo sprendimams.

Laikinas Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas įteisino valstybinės kalbos teisme naudojimo principą: „Teismas atliekamas valstybine kalba, lietuvių kalba; ta kalba rašomi protokolai ir sprendimai (16 str.). Teisėjai privalėjo mokėti susikalbėti ir kitomis kalbomis – lenkų, gudų, jei dalyviai nemokėjo valstybinės kalbos. Jei ir bylos dalyvis nemokėdavo nei vienos iš trijų minėtų kalbų, tai jam buvo suteikiamos vertėjo paslaugos (16 str.). Teismų sprendimus buvo pavesta vykdyti apygardos teismo pirmininko skiriamiems ir šalinamiems teismo antstoliams (13 str.), o taip pat policijos valdininkams (14 str.).

Įsteigus Lietuvos teismus 1918 m., svarbiausias rūpestis buvo perimti bylas iš okupantų vokiečių, paskirti teisėjus ir kitus teismo darbuotojus.

1918 m. gruodžio 15 dieną buvo įsteigti Taikos teismai, kurie pakeitė veikusius rusų valsčiaus teismus, žemiečių viršininkus, miesto tarėjus ir apygardos teismo apskričių narius.

Taikos teismai buvo žemiausia teismų sistemos grandis. Jie buvo pirmosios instancijos

1. Dvareckas S. Lietuvos teismai. 1918 – 1940. - V., 1997 m. 10 psl.

2. Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1922. Nr. 100 - 799

teismai. Taikos teisėjai sprendė tik jų nuvadose keliamas bylas ir jas nagrinėjo vienareikšmiškai.

Teismų teisėjų tinklas plėtojosi lėtokai – nebuvo kam perduoti nurodymų, siautėjo belmontininkai, lenkai, bolševikai. Vokiečiai nenorėjo perduoti bylų, išsikraustyti iš užimamų patalpų, trūko salių, bylos buvo nagrinėjamos tik tris kartus per savaitę, todėl bylų buvo labai nedaug išnagrinėta.

Taikos teisėjus skirdavo ir atleisdavo teisingumo ministras. Trūkstant patyrusių specialistų, vienam asmeniui buvo leista būti taikos teisėju ir to teismo tardytoju. 1925 m. Lietuvos universitetas jau išleido teisininkų grupę, kurie papildė taikos teisėjų gretas. Todėl bylos buvo pradėtos nagrinėti kokybiškiau ir operatyviau.

Apygardos teismas. Lietuvoje pradėjo funkcionuoti du apygardos teismai – Kauno apygardos teismas ir Suvalkų (Marijampolės) apygardos teismas. Vėliau dar du – Panevėžio ir Šiaulių apygardos teismai. Vilniaus apygardos teismas nors ir buvo įsteigtas 1918 m., bet dėl bolševikų ir lenkų okupacijos jam neteko dirbti.

Nors Lietuvos teismai buvo įsteigti 1918 m. gruodžio 15 dieną, tačiau Kauno apygardos teismas buvo pradėtas organizuoti anksčiau.

Apygardos teismas buvo aukštesnioji teismo instancija. Pirmąją institucija ji nagrinėjo visas bylas, kurios nepriklausė taikos teisėjų kompetencijai. Bylas apygardos teisme nagrinėdavo trijų teisėjų kolegijos (10 str.). Apeliacinės instancijos tvarka, apygardos teismas sprendė išnagrinėtas taikos teismų bylas, jeigu jas suinteresuoti asmenys apskųsdavo apygardos teismui. Apygardos teismas veikė ir kaip administracinis teismas. Jam buvo suteikta teisė spręsti administracijos nutarimų ir įsakymų teisėtumo klausimus.

Apygardos teismo sprendimai buvo galutiniai ir negalutiniai. Galutiniai sprendimai buvo galimi tik apeliacinėse bylose ir jų apskūsti nebuvo galima: pvz., baudžiamosiose bylose – nubaudus asmenį areštu iki 7 parų arba 500 lt bauda; civilinėse bylose – jei ieškinio kaina neviršija 500 lt ir pan. Visi kiti apygardos teismo sprendimai, tiek pirmosios instancijos, tiek apeliacine tvarka buvo negalutiniai ir juos buvo galima apskūsti Vyriausiajam Tribunalui.

Vyriausiasis Tribunalas įsteigtas drauge su kitais teismais 1918 m. gruodžio mėnesį, bet veikti pradėjo tik 1919 m. birželio mėnesį. Vyriausiasis Tribunalas buvo apeliacinis teismas, jis įsikūrė Vilniuje ir veikė visoje Lietuvos teritorijoje. 1919 m. birželio mėnesį Vyriausiasis Tribunalas persikėlė į Kauną, nes bolševikams užėmus Vilnių, o vėliau ir lenkams, jo veikla ten buvo neįmanoma¹.

1. Byla J.Lietuvos teismo dvidešimties metų sukaktis // Teisė. Kaunas, 1938 m. Nr.4, 363 psl

Iš pradžių Vyriausiasis Tribunolas Lietuvos teismų sistemoje veikė kaip pirmosios instancijos teismas ir kaip apeliacinis teismas apygardos teismams. Pirmąją instanciją Vyriausiasis Tribunolas nagrinėjo aukštesniųjų valdininkų tarnybinių nusikaltimų bylas. Tribunolui priklausė bylos dėl Lietuvos Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko, ministrų tarnybinių nusikaltimų, ar dėl valstybės išdavimo¹.

Apeliacine tvarka Vyriausiasis Tribunolas nagrinėjo apygardos teismų bylas.

Kaip kasacinis teismas Vyriausiasis Tribunolas buvo byloms, priklausančioms taikos teisėjams, tačiau iš esmės kaip kasacinis teismas jis buvo sudarytas tik 1921 m. Taigi sunkesniems nusikaltimams buvo dvi instancijos, o mažesnę reikšmę turinčioms byloms, kurios prasidėdavo taikos teisme – trys².

Vyriausiasis Tribunolas vykdė ir administracinio teismo funkcijas, žiūrėdamas skundus dėl: 1) vidaus reikalų ministro ir apskričių viršininkų nutarimų savivaldybių reikalais; 2) vidaus reikalų ministro nutarimų, padarytų ryšium su susirinkimų ir pramogų įstatymu; 3) Vyriausios Rinkimų komisijos į Seimą nutarimų; Klaipėdos Apygardos Komisijos nutarimų dėl Klaipėdos Seimelio rinkimų; 4) Apygardos teismo nutarimų, padarytų dėl prekybos registro vedėjo veiksmų; 5) advokatų visuotinio susirinkimo nutarimų ir kt.³.

Pagrindinė Vyriausiojo Tribunolo funkcija buvo įstatymų aiškinimas, padarytas sprendžiant bylas kasacijos tvarka ar aiškinimas teisės klausimų, kuriuos iškeldavo teisingumo ministras, Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas.

Prie Vyriausiojo Tribunolo veikė valstybės gynėjas, kuris prižiūrėdavo visų apygardos teismų valstybės gynėjus, bei dalyvaudavo Tribunolo posėdžiuose nagrinėjant bylas.

Vyriausiojo Tribunolo pirmininką ir narius, valstybės gynėją skirdavo ir atleisdavo Valstybės Tarybos Prezidiumas teisingumo ministro teikimu.

1. Dvareckas S. Lietuvos teismai. 1918 – 1940. - V., 1997 m. 20 psl.

2. Dvareckas S. Lietuvos teismai. 1918 – 1940. – V., 1997 m. 20 psl.

3. Byla J. Lietuvos Teismo dvidešimties metų sukaktis // Teisė. – 1938. Nr. 44, 365 psl.

2. 2. Teismų sistema pagal 1933 m. Teismų santvarkos įstatymą

1918 m. Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas su nedideliais pakeitimais galiojo iki 1933 m. 1933 m. liepos 11 d. priimtas Teismų santvarkos įstatymas, įsigaliojęs 1933 m. rugsėjo 15 d. Tai buvo didelės apimties teisės aktas, kuris susidėjo iš 488 straipsnių. Dabartiniai teisininkai pripažįsta, kad vertinant tų metų teisės požiūriu, šis įstatymas buvo laikomas tobulu teisės aktu savo turiniu ir forma. Jame sugebėta realizuoti geriausias nacionalines ir pasaulines sutvarkymo tradicijas, apimant visų teismų ir prie jų funkcionavusių institucijų sistemą, reglamentuojant šių institucijų vidinės organizacijos ir pagrindinius veiklos principus¹.

Šis įstatymas nustatė keturių pakopų teismų sistemą: apylinkių teismai, apygardos teismai, Apeliaciniai Rūmai ir Vyriausiasis Tribunolas.

Apylinkių teismas buvo pati žemiausia teisminės sistemos grandis. Tai buvo vienasmenis teismas – bylas teisėjas nagrinėdavo vienasmeniškai. Apylinkių teismų teisėjais tiko dirbti buvę taikos teisėjai (421 straipsnis). Apylinkės teismas nagrinėjo visas civilines bylas, bei baudžiamąsias bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos galėjo būti paskirta bausmė, ne griežtesnė kaip paprastas kalėjimas, išskyrus bylas dėl valstybės ir vietos savivaldybės tarnautojų tarnybinių nusikaltimų ir dėl nusikaltimų valstybės saugumui (14 straipsnis). Nagrinėjo ir kitas įstatymo apylinkės teismui pavestas bylas – skundus dėl viršaičių nutarimų, dėl seniūnijos atstovų rinkimų į valsčiaus tarybą ir kt.².

Apygardos teismas. Apygardos teismas pirmąją instanciją nagrinėjo baudžiamąsias bylas, kuriose kaip bausmė buvo numatytas smulkiųjų darbų kalėjimas, išskyrus nusikaltimų valstybės saugumui bylas, valstybės ir vietos savivaldybės tarnautojų tarnybinių nusikaltimų bylas, nepaisant bausmės dydžio, išskyrus bylas, priklausančias Vyriausiojo Tribunolo kompetencijai. Apeliacine tvarka apygardos teismas nagrinėjo civilines bylas, spęstas apylinkės teismuose pirmąją instanciją; baudžiamąsias bylas, išnagrinėtas apylinkės teismuose pirmąją instanciją, išskyrus bylas, kuriose šie teismo nuosprendžiai buvo galutiniai. Apygardos teismas taip pat nagrinėjo skundus dėl prekybos registro vedėjo nutarimų, dėl hipotekos teisėjų nutarimų ir veiksmų, bei kitus skundus ir prašymus³.

1. Greičius V. Lietuvos Respublikos teismai: jų sistemos raida, problemos // Teisės problemos. – 1998, Nr. 3 – 4, 11 psl.

2. Dvareckas S. Lietuvos teismai 1919 – 1940. – V., 1997, 30 psl.

3. Dvareckas S. Lietuvos teismai 1919 – 1940. – V., 1997, 33 psl.

Apygardos teismą sudarė pirmininkas, civilinio ir baudžiamojo skyrių pirmininkai ir kiti teisėjai (15 straipsnis). Bylas apygardos teismuose nagrinėdavo bent trys teisėjai. Jeigu trūkdavo teisėjų, tai teisėja buvo galima pasikviesti iš kito skyriaus ar net iš apylinkės teisėjų.

Apeliaciniai rūmai. Į teismų sistemą Teismų santvarkos įstatymas įvedė naują grandį – Apeliacinius rūmus. Apeliaciniai rūmai buvo vieni ir veikė visoje Lietuvos teritorijoje. Juos sudarė pirmininkas ir kiti teisėjai (8 straipsnis). Apeliacinių rūmų pirmininkas prižiūrėdavo visų apygardos teismų ir Apeliacinių rūmų veiklą (67, 76 straipsniai). Teismo posėdyje turėdavo dalyvauti bent jau trys teisėjai, todėl trūkstant teisėjų, Apeliacinių rūmų pirmininkas kviesdavo apygardos teisėjus (33 straipsnis).

Apeliaciniai rūmai bylas nagrinėdavo pirmąja ir apeliacine tvarka. Pirmąja instancija nagrinėdavo baudžiamąsias bylas, kurias sprendė apygardų teismai pirmąja instancija. Rūmai taip pat buvo instancija, leidžianti išieškoti nuostolius, padarytus neteisėtais prokurorų, teisėjų, kitų teismo valdininkų veiksmais¹. Apeliaciniai rūmai taip pat nagrinėjo bylas, kurias jiems pavedė kiti įstatymai (19 straipsnis).

Vyriausiasis Tribunolas ir toliau išliko aukščiausiaja teisminės sistemos grandimi. Jis buvo vienas visai valstybei, jį sudarė pirmininkas, civilinių bei baudžiamųjų skyrių pirmininkai, Klaipėdos krašto skyriaus pirmininkas, kiti teisėjai, iš kurių vienas buvo skirtas nagrinėti kasacinius skundus (11 – 12 straipsnis). Vyriausiasis Tribunolas teisingas bylas nagrinėdavo trijų teisėjų kolegija.

Kaip pirmoji instancija Vyriausiasis Tribunolas nagrinėdavo baudžiamąsias bylas dėl Respublikos Prezidento, ministrų, Valstybės Kontrolieriaus tarnybinių nusikaltimų. Toliau byloms išnagrinėti turėdavo dalyvauti Tribunolo pirmininkas ir dar keturi teisėjai (34 straipsnis). Vyriausiasis Tribunolas buvo kasacinis teismas, kuris kasacine tvarka nagrinėjo apygardos teismų apeliacines bylas, jei ieškinys neviršijo 500 lt; išskyrus bylas dėl nekilnojamo turto, kasacinius skundus dėl apygardos teismų nutarimų, priimtų dėl hipotekos teisėjų veiksmų ir nutarimų; kasacinius skundus dėl apylinkės teismų nagrinėtų bylų; skundus dėl Vyriausiosios žemės tvarkymo komisijos nutarimų žemės tvarkymo klausimais; skundus dėl Žemės banko valdybos nutarimų pripažinimo ar nepripažinimo pirkėjui teisės; varžytinėse įgytą turtą; visas Apeliacinių rūmų baudžiamąsias apeliacines bylas, išnagrinėtas pirmosios instancijos tvarka. Tribunolas buvo ir kasacinis teismas Klaipėdos krašto civilinėms ir baudžiamosioms byloms, aukščiausiasis teismas šio krašto administracinėms ir magistratūros drausmės byloms.²

1. Dvareckas S. Lietuvos teismai 1919 – 1940. – V., 1997, 34 psl.

2. Dvareckas S. Lietuvos teismai 1919 – 1940. – V., 1997, 34 – 35 psl.

Teismų santvarkos įstatymas (90 – 95 straipsnis) įtvirtino naują Vyriausiojo Tribunolo funkciją – aiškinti įstatymus ir teisės klausimus. Tribunolo visuotinio susirinkimo sprendimai buvo publikuojami specialiaame leidinyje.

Taigi įstatymas įtvirtino visuotinio Tribunolo susirinkimo sprendimų teisės aiškinimo klausimais privalomumą visiems teismams¹.

Vyriausiasis Tribunolas buvo vienintelis teismas nagrinėti ginčus dėl įvairių teismų. Tribunolas vykdė ir administracinio teismo funkcijas, t.y., nagrinėjo skundus dėl: Vidaus reikalų ministro ir apskričių viršininkų nutarimų, Vidaus reikalų ministro nutarimų, priimtų vykdant susirinkimų ir programų įstatymą; Vyriausiosios darbo pajamų mokesčių inspekcijos nutarimų; Vyriausiosios socialinio draudimo valdybos nutarimų; Vyriausiosios Seimo rinkimų komisijos nutarimų; Apygardos teismų nutarimų, priimtų dėl registrų vedėjų veiksmų; visuotinio advokatų susirinkimo nutarimų; globos ir rūpybos skyrimo bepročiams, nebyliams, ir kitus įstatymo pavestus Vyriausiajam Tribunalui skundus².

Teismų santvarkos įstatymas jau numatė reikalavimus teisėjams. Teisėjais galėjo tapti 25 metų amžiaus ir turintys aukštąjį išsimokslinimą piliečiai. Apylinkės teismo teisėjais buvo skiriami asmenys, kurie ne mažiau kaip dvejus metus išstarnavę teismo kandidatais, išlaikę nustatytus egzaminus ir bent vienerius metus ėję teismo sekretoriaus ar panašias pareigas. Apygardos teismų teisėjais galėjo būti ne mažiau kaip trijų metų apylinkės teismo teisėjo stažą turintis asmuo. Apeliacinių rūmų ir Vyriausiojo Tribunolo nariams reikėjo atitinkamai trijų ir šešerių metų apygardos teismo teisėjų darbo stažo.

Įstatymas numatė teisėjų rinkimus. Visus be išimties teismų sistemos grandžių teisėjus skirdavo ir atleisdavo Respublikos Prezidentas teisingumo ministro teikimu. Įstatymas numatė galimybę skirti teisėjus ir patiems teismams: kandidatų į apygardos teismų bei Apeliacinių rūmų teisėjus sąrašus pavesta sudarinėti atitinkamo teismo visuotiniam susirinkimui, sąrašai turėjo būti pristatomi ministrui, o jis turėjo teisę savo nuožiūra parinkti asmenis iš pasiūlytų kandidatų ir su atitinkamomis atestacijomis teikti juo prezidentui³. Iš to seka išvada, kad teisminės valdžios formavimas priklausė nuo vykdomosios valdžios ir teismų nepriklausomumas negalėjo būti tinkamai įgyvendinamas.

1. Greičius V. Lietuvos Respublikos teismai: jų sistemos raida, problemos // Teisės problemos. – 1998, Nr. 3 – 4, 11 psl.

2. Dvareckas S. Lietuvos teismai 1919 – 1940. – V., 1997, 35 psl.

3. Maksimaitis M. Istorinės teisinės valdžios ištakos Lietuvoje // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijų medžiaga. – V.: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997. 25 psl.

Teismų santvarkos įstatymas numatė tam tikras sąlygas teisėjų nepriklausomumui užtikrinti: teisėjas daro sprendimus klausydamas savo sąžinės ir įstatymo (134 straipsnis). Teismų veiklą prižiūrėdavo aukštesnių grandžių teismų pirmininkai ir teisingumo ministras (78 straipsnis). Tačiau remiantis 88 straipsniu, nebuvo galima reikalauti iš teisėjo pasiaiškinimų dėl vienokių ar kitokių bylos sprendimo motyvų. Teisėjams buvo draudžiama užsiimti tokiau verslu ar darbu, kuris silpnintų pasitikėjimą teisėju, arba dalyvauti tokiuose politinio pobūdžio veiksmuose, kurie galėtų silpninti pasitikėjimą teisėjo nešališkumu.

Teismų santvarkos įstatymas reglamentavo ir teisėjų nepakeičiamumo principą, tačiau jis nebuvo tinkamai užtikrintas. Teisėjas iš pareigų galėjo būti atleidžiamas tik savo sutikimu (178 straipsnis). Be sutikimo teisėjas galėjo būti atleidžiamas, jeigu jis teisme nebuvo išstarnavęs trejų metų (181 straipsnis), tuo tarpu 182 straipsnis numatė galimybę atleisti ir išstarnavusį tris metus teisėją tuo atveju, jei, panaikinus teismą, paskirtas prie teisingumo ministerijos teisėjas, per metus nuo atleidimo dienos nepaskiriamas į kitą teisėjo vietą. Įstatymas įtvirtino ir teisėjų mažinimo galimybę, taip buvo pašalinami nepaklusnūs teisėjai. Teisėjai buvo atleidžiami kai netekdavo pilietybės, dėl sveikatos ir kitų argumentuotų priežasčių. Teisminės valdžios pareigūnus atleisdavo Prezidentas ministro pirmininko teikimu. Vadinas teisėjų likimas buvo vykdomosios valdžios rankose.

Įstatymas ribojo teisėjo perkėlimą. Į žemesnes pareigas teisėjas galėjo būti perkeltas be savo sutikimo tik Teisėjų Drausmės Teismo sprendimu (187 straipsnis), neskaičiuojant trijų metų pereinamojo laikotarpio nuo įstatymo įsigaliojimo (423 straipsnis). Teisėjas galėjo būti perkeltas į kitą vietą tik teisingumo naudos sumetimais arba dėl teisėjo vardo orumo (185-186 straipsniai).

1933 m. Teismų santvarkos įstatymas, nepaisant kai kurių jo trūkumų, buvo didelis žingsnis į priekį, kuris užtikrino teisminės valdžios nepriklausomumą bei savarankiškumą įgyvendinant teisingumą. Nors vykdomoji valdžia ir formavo teisminę valdžią, tačiau teismai įgyvendindami teisingumą buvo nepriklausomi ir nešališki.

Bėgant metams, Lietuvos teismams pavyko tapti patikima aukštos kvalifikacijos ir aukštos moralės institucija, pasižymėjusia „aukštu teisės ir teisingumo pajautimu, sąžiningumu ir pareigingumu. Labai šviesus nepriklausomos Lietuvos požymis buvo tas, kad visuomenėj jau buvo išnykus net mintis, jog teismą būtų galima papirkti ar kitaip paveikti teisenos įstatymų nustatyta keliu“¹.

1. Maksimaitis M. Istorinės teisinės valdžios ištakos Lietuvoje // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijų medžiaga. – V.: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997. 25 psl.

Esminis įstatymo trūkumas buvo teisėjų nepakeičiamumo nepakankamumas, kuris yra vienas iš pagrindinių nepriklausomos teismų veiklos užtikrinimo garantas.

Teismų nepriklausomumo principas buvo tiesiogiai įtvirtintas ir 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje¹, kurioje buvo įtvirtinta, kad „savo vaidmenį atlikdamas, Teismas yra nepriklausomas“ (129 straipsnio 2 dalis).

Apibendrinant teismų sistemą, reikia paminėti, kad Lietuvoj be bendrosios kompetencijos teismų veikia ir ypatingieji teismai, kurie nebuvo numatyti nei Laikinajame teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatyme, nei Teismų santvarkos įstatyme. Juos reglamentavo atskirų pavadinimų karo teismų įstatai, ir priklausomai nuo gyvenimo reikmių atskirose jų gyvenimo ir papildymų normose, tekstai². Atskira teismų sistema buvo numatyta Klaipėdos krašte, kurią reglamentavo Klaipėdos krašto teisės aktai. 1922 m. Lietuvos Konstitucijoje, buvo nustatyta, kad „karius dėl tarnybos nusikaltimų teisia tam tikri teismai. Ypatingi teismai gali būti steigiami tik karo metu arba esant karo padėčiai (69 straipsnis). Plačiau apie karo teismus ir jų veikos charakteristiką nenagrinėsiu.

Nuo 1940 m. Lietuva ištiesą pusamžį buvo darkoma okupacinių valdžių. Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, buvo įvesti sovietiniai įstatymai, kurios demokratiškumo iliuziją bandyta sudaryti ir neprofesionalių tarėjų, liaudies atstovais vadintų dalyvavimu³. Teismų sistema buvo reorganizuojama pagal dviejų grandžių sistemos modelį. Sovietinių teismų sistemą Lietuvoje sudarė: rajonų (miesto) liaudies teismai ir LSSR Aukščiausiasis Teismas. Tačiau įstatymais deklaruojami teismų nepriklausomumo, klausymo tik įstatymo principai neretai baigdavosi partiniu vadovavimu. Vertinant plačiąją prasme – okupacinė teismų sistema buvo pajungta partiniam mechanizmui, ir garbė tiems teisėjams, kurie sugebėdavo išlikti dori. Vertinant siauriau, t.y. teismo proceso aspektu, pagrindinis sovietinio teismo proceso bruožas buvo jo inkvizicinė prigimtis⁴. Sovietinėje sistemoje galiojo teisėjų renkamumo principas, taip pat buvo ypač didelis prokuroro vaidmuo prižiūrint teismų veiklą, bei kitos

1. Lietuvos Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1938 . Nr. 608-4271.

2. Laikinosios Vyriausybės žinios. Kaunas, 1919, Nr. 4-44, Nr. 28 – 232; Vyriausybės žinios. Kaunas, 1927, Nr. 250; Kaunas. 1930, Nr. 427 – 2943 (Pulko teismo įstatai, jų pakeitimai ir papildymai); Laikinosios Vyriausybės žinios . Kaunas, 1919, Nr. 5 – 62; Nr. 8 – 103; Nr. 23 – 985 (Karo lauko teismo įstatai, jų pakeitimai ir papildymai); Laikinosios Vyriausybės žinios. Kaunas, 1919, Nr. 10 – 130; 1928, Nr. 279 – 1786 (Laikinieji armijos teismo įstatai, jų pakeitimai ir papildymai).

3. Greičius V. Lietuvos Respublikos teismai: jų sistemos raida, problemos // Teisės problemos. – 1998, Nr. 3 – 4, 12 psl.

4. Ten pat.

priežastys, kurios lėmė, kad visa teismų sistema praktiškai nebuvo nepriklausoma ir buvo ne tiek teisingumo vykdymo, kiek valstybės represinė sistema ¹.

1. Kuconis P. Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos. – V., 2000, 36 psl.

2.3. Teismų sistema po nepriklausomybės atkūrimo

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, imta planuoti ir rengti teisminės valdžios reformą. Reikėjo sukurti tokią teisminę valdžią, kuri atitiktų demokratinės visuomenės poreikius, bei prisiderintų prie sparčiai besikeičiančių gyvenimo sąlygų.

1990 m. kovo 11 d. naujasis Lietuvos Parlamentas paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Vadinas, reikėjo sukurti ne tik demokratine, bet ir teisine valstybę. Priimtu Laikinoju Pagrindiniu Įstatymu¹ buvo pagrįstas tų sovietinių įstatymų, kurie neprieštaravo naujai konstitucinei tvarkai, galiojimas. Šis įstatymas tapo visos Lietuvos teisinės sistemos reformos kelyje į demokratiją pradžia, ir reiškė buvusiosios sovietinės teismų sistemos, kaip ir pagrindinių materialinės bei proceso teisės šaltinių, recepciją, bet tik laikina². Sovietinių įstatymų galiojimo pratęsimas nebuvo laikomas klaidingu žingsniu, nes tuo metu nebuvo galima tikėtis greito ir kokybiško teisinės valdžios sukūrimo.

1990 m. vasario 13 d., Aukščiausioji Taryba priėmė naują Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymą³. Šis įstatymas pakeitė 1981 m. LTSR teismų santvarkos įstatymą⁴. Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymas numatė dviejų grandžių Lietuvos teismų sistemą: rajono (miestų) teismai ir LTSR Aukščiausiasis Teismas. Įstatyme buvo numatytas ir teismo tarėjų institutas. Šis įstatymas teismų veiklą reglamentavo tik dvejus metus po nepriklausomybės atkūrimo. Jau 1992 m. vasario 6 d. buvo priimtas naujas Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas⁵.

Šiame įstatyme buvo įtvirtinta keturių grandžių teismų sistema: apylinkės teismai, apygardos teismai, Apeliacinis teismas ir Aukščiausiasis Teismas (1 straipsnis). Buvo atsisakyta teisėjų renkamumo principo, nors 1990 m. vasario 13 d. Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatyme ir buvo įtvirtintas teisėjų renkamumo principas (visų grandžių teisėjai buvo renkami dešimčiai metų, o teismo tarėjai – penkeriems metams). 1992 m. Lietuvos Respublikos Teismų įstatyme jau buvo pereita prie teisėjų skyrimo iki 65 metų principo. Teisėjus į pareigas skyrė Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas. Įstatymo 25 straipsnyje buvo įtvirtintas teisėjų įgaliojimų trukmės nepertraukiamumo

1. Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio įstatymo // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės Žinios, – 1990. Nr. 9 – 224.

2. Greičius V. Lietuvos Respublikos teismai: jų sistemos raida, problemos // Teisės problemos, – 1998. Nr. 3 – 4.

3. Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymas // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės Žinios, 1990. Nr. 8 – 185.

4. Lietuvos TSR teismų santvarkos įstatymas // Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės Žinios, 1981. Nr. 34 – 421.

principas: pirmą kartą teisėjai buvo skiriami penkeriems metams, o pasibaigus šiam terminui : moterys iki 60 metų, vyrai – iki 65 metų. Įstatymas numatė teisėjo atsakingumą Aukščiausiai Tarybai bei įtvirtino teisėjų nepriklausomumo principą (38 straipsnis). Tačiau teisėjų nepriklausomumo principas nebuvo pilnai įgyvendintas.

Pagal 1992 m. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymą buvo įsteigti tik apylinkės teismai ir Aukščiausiasis Teismas, nors Konstitucijos 111 straipsnyje buvo numatyta keturių grandžių sistema. Tačiau tolesnei teismų sistemos reformai nebuvo tinkamai pasirengta, kadangi tam reikėjo pakeisti atitinkamus procesinius įstatymus (įvesti apeliacinį ir kasacinį procesus). Nemažiau svarbu buvo ir valstybės turimos lėšos įgyvendinti šią reformą¹.

Faktiškai teismų sistemos reforma iš esmės buvo įgyvendinta tik 1994 m. gegužės 31 d. priimtame antrame Teismų įstatyme², kuris įsigaliojo 1995 m. sausio 1d. Nuo tada ir pradėjo galioti keturių grandžių teismų sistema.

Pradėjus formuoti apygardos teismų ir Apeliacinio teismo teisėjų korpusą, buvo padaryta nemažai klaidų. Labiausiai nukentėjo apylinkės teismai, nes padidinus šių teismų teisėjų skaičių bei teisėjams išėjus dirbti į aukštesnės grandies teismus, teko ieškoti naujų teisėjų. Reformos įgyvendinimas per tokį trumpą terminą padarė „meškos paslauga“, kadangi į teisėjų korpusą be didesnės atrankos pateko abejotinos kvalifikacijos ir reputacijos asmenų³.

Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad teismų sistemos reforma turėjo būti įgyvendinta ne per pusę metų, kaip buvo padaryta, bet per ilgesnį laiką, daugiau dėmesio skiriant teismų sudėties formavimo kokybei.

1994 m. balandžio 12 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Laikinąjį ūkinio teismo įstatymą⁴ (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 111 str. 2 dalyje yra nustatyta, kad atskirų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai). Teismo tikslas buvo užtikrinti ūkinių ginčų, kylančių iš ūkinės komercinės veiklos, teisminį nagrinėjimą. Ūkinio teismo įkūrimas nepasiteisino, nes šalims komercinius ginčus spręsti tekdavo važinėjant į Vilnių (šis teismas Lietuvoje buvo tik vienas), todėl komercinių santykių dalyviams, tai sukeldavo papildomų nepatogumų. Daug patogesnes sąlygas

1. Kuconis P. Nekrošius V. Teisės saugos institucijos. – V., 2000, 36 psl.

2. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Vyriausybės žinios, 1994.Nr. 46 – 851.

3. Kuconis P. Nekrošius V. Teisės saugos institucijos. – V., 2000, 37 psl.

4. Lietuvos Respublikos Laikinasis ūkinio teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1994. Nr. 30 – 534.

atsižvelgti į konkretaus komercinio ginčo specifiką sukūrė 1996 m. balandžio 2 d. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas¹. Atsižvelgiant į šias priežastis 1998 m. kovo 3 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos ūkinio teismo likvidavimo įstatymas² ir teismas buvo likviduotas 1998 m. rugsėjo 1 d.

M. Romeris rašė, kad „administracinis teismas – vienas iš rimčiausių teisinės valstybės institucijų, kuria remiasi teisinė valstybė, nes be administracinio teismo valstybė yra tikrai policinė, bet ne teisinė“³. Steigti Lietuvoje administracinius teismus buvo susirūpinta jau 1940 m., tačiau Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, šios idėjos teko atsisakyti. Tik 1999 m. sausio 14 d. buvo priimta Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymas⁴, kurie pradėjo veikti nuo 1999 m. gegužės 1 d.

Administracinių teismų paskirtis – nagrinėti skundus (prašymus) dėl viešojo ir vidinio administravimo subjektų priimtų administracinių aktų bei veiksų ar neveikimo. Iki administracinių teismų įsteigimo šiuos klausimus sprendė bendrosios kompetencijos teismai civilinio proceso tvarka⁵.

1999 m. Administracinių teismų įsteigimo įstatyme⁶ buvo nustatyta tokia administracinių teismų sistema: apygardos administraciniai teismai, Vilniaus aukštesnysis administracinis teismas ir Apeliacinio teismo Administracinių bylų skyrius. Tačiau ši sistema buvo pakeista 2000 m. rugsėjo mėnesio 19 d. priėmus Administracinių teismų įsteigimo įstatymų pataisas⁷. Šiomis pataisomis buvo panaikintas Vilniaus aukštesnysis administracinis teismas ir Apeliacinio teismo Administracinių bylų skyrius. Vietoj jų pradėjo veikti Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo kompetencija detalizuota Teismų įstatymo 31 straipsnyje. Šis teismas pirmiausia yra apeliacinė instancija byloms dėl apygardos administracinių teismų sprendimų (nutarimų, nutarčių) apskūsti, antra, apeliacinė instancija administracinių teisės pažeidimų

1. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios, 1996. Nr. 39 – 961.

2. Lietuvos Respublikos ūkinio teismo likvidavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1998. Nr. 26 – 672.

3. Maksimaitis M. Istorinės teisinės valdžios ištakos Lietuvoje // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijų medžiaga. – V.: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997. 27 psl.

4. Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 13 – 309.

5. Kuconis P. Nekrošius V. Teisės saugos institucijos. – V., 2000, 36 psl.

6. Maksimaitis M. Istorinės teisinės valdžios ištakos Lietuvoje // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijų medžiaga. – V.: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997. 27 psl.

7. Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymo 2, 3, 4, 5, 6 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 13 – 309.

byloms dėl bendrosios kompetencijos apylinkės teismų nutarimų apskūsti, ir trečia, pirmoji ir galutinė instancija administracinėms byloms, priklausančioms jo kompetencijai. Teismas taip pat nagrinėja skundus dėl Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimų ar neveikimo, išskyrus tuos skundus, kurie priskirti Konstitucinio teismo kompetencijai (Administracinių bylų teismo įstatymo 2 straipsnio 2 dalis, Teismų įstatymo 31 straipsnio 1 dalis). Būtina pažymėti, kad Vyriausiasis administracinis teismas formuoja vienodą administracinių teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus.

Taip pat šis teismas analizuoja ir apibendrina administracinių teismų praktiką taikant Europos Sąjungos teisės normas ir teikia rekomendacijas dėl Lietuvos administracinių teismų ir Europos Sąjungos teisminių institucijų bendradarbiavimo užtikrinant vienodą Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimą ir taikymą Lietuvos Respublikoje (Teismų įstatymo 31 straipsnio 3 dalis).

Apygardos administracinis teismas yra pirmoji instancija administracinėms byloms, įstatymų paskirtoms jo kompetencijai (Teismų įstatymo 29 straipsnis). Šiuo metu Lietuvoje veikia penki apygardos administraciniai teismai¹: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio.

Šiuolaikinę teismų sistemą sudaro bendrosios kompetencijos teismai ir specializuotieji teismai. Specializuotus teismus aptariau anksčiau, todėl dabar trumpai aptarsiu bendrosios kompetencijos teismus.

Šiuo metu Lietuvoje veikia keturių pakopų bendrosios kompetencijos teismai: apylinkių teismai, apygardos teismai, Lietuvos apeliacinis teismas ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas².

Apylinkės teismai yra pirmoji instancija civilinėms ir baudžiamosioms byloms, kurios pagal įstatymus priklauso jų kompetencijai. Apylinkės teismas taip pat nagrinėja administracinės teisės pažeidimų bylas, kiek tai nėra administracinių teismų kompetencijos dalis. Prie apylinkės teismo veikia ir papildomas hipotekos skyrius. Šis skyrius įstatymų nustatyta tvarka nagrinėja bylas dėl sutartinės ir priverstinės hipotekos, įkeitimo, kitų daiktinių teisių, juridinių faktų bei daiktų registravimo hipotekos skyriaus tvarkomuose registruose, dėl įkeisto turto arešto, išieškojimo iš įkeisto turto, išieškotų sumų paskirstymo išieškotojams, taip pat vykdo kitus įstatymų jam suteiktus įgaliojimus. Hipotekos teisėjo funkcijas atliekantis apylinkės teismo teisėjas gali atlikti ir kitas apylinkės teismo teisėjui paskirtas funkcijas (Teismų įstatymo 17 straipsnis). Skyriaus veiklos teritoriją, kuri gali ir nesutapti su apylinkės teismo veiklos teritorija, nustato teisingumo ministras (Teismų įstatymo 16 straipsnis).

1. Administracinių teismų sistemos schema. 4 priedas

2. Lietuvos Respublikos teismų sistemos schema. 3 priedas

Apylinkės teisme bylas nagrinėja vienas teisėjas, o atskirais, įstatymų nustatytais atvejais, gali būti sudaroma ir trijų teisėjų kolegija. Į apylinkės teismo teisėjus gali būti skiriamas nepriekaištingos reputacijos pilietis, turintis aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, pateikusi sveikatos pažymėjimą, turintį ne mažesnę kaip penkių metų teisinio darbo stažą ir išlaikiusi pretendentų į teisėjus egzaminą (Teismų įstatymo 51 straipsnis). Šio teismo teisėjus skiria Lietuvos Respublikos Prezidentas, atsižvelgdamas į Teismų tarybos patarimus. Asmuo į teisėjo pareigas pirmą kartą skiriamas penkiems metams.

Pasibaigus šiam terminui Prezidentas gali tą asmenį paskirti apylinkės teismo teisėju, iki kol jam sukaks 65 metai. Į apylinkės teismo teisėjus gali būti skiriami teisės krypties socialinių mokslų daktarai bei habilituoti daktarai (Teismų įstatymo 56 – 57 straipsnis).

Apygardos teismai yra pirmoji instancija civilinėms ir baudžiamosioms byloms, kurios pagal įstatymus priklauso jų kompetencijai. Teismas taip pat yra apeliacinė instancija dėl apylinkės teismų sprendimų (nuosprendžių, nutarimų, nutarčių, įsakymų) apskūsti. Apygardos teisme bylas nagrinėja trijų teisėjų kolegija, įstatymų nustatytais atvejais gali nagrinėti ir vienas teisėjas. Teismo teisėju gali būti skiriamas teisėjas, kuris yra įrašytas į teisėjų karjeros siekiančių asmenų registrą ir turintis ne mažesnę kaip penkių metų apylinkės teismo teisėjo darbo stažą. Apygardos teismo teisėjus skiria Prezidentas, Teismų tarybos patarimu (Teismų įstatymo 65 – 66 straipsnis).

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 straipsnį ir Teismų įstatymą, Lietuvoje gali būti tik viena Apeliacinis teismas, kurio buveinė yra sostinėje. Pagal Teismų įstatymo 17 straipsnį, Apeliacinis teismas yra apeliacinė instancija byloms, kurias išnagrinėjo apygardos teismai, kaip pirmosios instancijos teismai. Be to, šis teismas nagrinėja prašymus dėl užsienio valstybių ir tarptautinių teismų bei arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo Lietuvos Respublikoje. Bylas teisme nagrinėja trijų teisėjų kolegija. Šio teismo teisėjus Seimo pritarimu skiria Respublikos Prezidentas. Į Apeliacinio teismo teisėjo pareigas yra skiriami teisėjai, kurie įrašyti į teisėjų karjeros siekiančių asmenų registrą, o kandidatai turi turėti ne mažesnę kaip ketverių metų darbo stažą bendrosios kompetencijos apygardos teisme arba apygardos administraciniame teisme.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra vienintelis kasacinės instancijos teismas, įsiteisėjusiems bendrosios kompetencijos teismų sprendimams (nuosprendžiams, nutartims, nutarimams ir įsakymams) peržiūrėti. Šis teismas formuoja vienodą teismų praktiką, skelbdamas savo biuletenyje nutartis, į kurias privalo atsižvelgti teismai ir valdymo institucijos. Nutartys gali būti: trijų teisėjų kolegijos, išplėstinės septynių teisėjų kolegijos ir skyrių plenarinių sesijų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas analizuoja teismų praktiką įstatymų taikymo klausimais, konsultuoja teisėjus bendraisiais įstatymų taikymo klausimais.

Lietuvos Aukščiausiame Teisme yra sudaromas Teisėjų senatas. Teisėjų senatą sudaro Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, skyrių pirmininkai, taip pat po septynis Civilinių bylų skyriaus ir didesnę Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo darbo stažą turintys Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjai. Kiti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai gali dalyvauti senato posėdžiuose su patariamąjo balso teise. Pagrindinė senato funkcija – aprobuoti teismų sprendimus ir nagrinėti įstatymų taikymo teismų praktikoje apibendrinimo rezultatus.

Aukščiausiajame Teisme bylas nagrinėja trijų teisėjų kolegija, išplėstinė septynių teisėjų kolegija arba teismo skyriaus plenarinė sesija. Teisėjus skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu. Kandidatus Prezidentui siūlo ir parenka Aukščiausiojo Teismo pirmininkas.

Apibendrinant galime pažymėti, kad šiuolaikinė teismų sistema pradėjo funkcionuoti tik nuo 1999 m. gegužės 1d., kai buvo įsteigti specializuotieji teismai. Bendrosios kompetencijos teismų sistema funkcionavo jau nuo 1995 m. sausio 1 d. Tačiau šiandieną teismų reforma dar nėra užbaigta. Lietuvai nuo 2004 m. gegužės tapus Europos Sąjungos nare, teismai turi taikyti ir privalomais tapusius Europos Sąjungos teisės aktus. Todėl žymiai padaugėjo ne tik taikytinų teisės aktų, bet ir precedentinių šaltinių apimtys: tapo būtina vadovautis Teisingumo Teismo praktika, sekti ją.

Vis plačiau yra diskutuojama dėl tarėjų instituto įsteigimo tikslingumo. Lietuvos teismų sistemoje nesant tarėjų instituto tradicijos, poreikis jam yra nedidelis, o ir galimybės jį steigti nėra pakankamos. Dauguma teisininkų neigiamai vertina tarėjų instituto tikslingumą, o be to ir visuomenė nereiškia didelio palaikymo.

Šiuo metu labai aktuali problema, kaip užpildyti laisvus teisėjų etatus teismuose, kuriuose teisėjų labiausiai trūksta. Ši problema ypač aštri rajonų apylinkės teismuose. Dauguma egzaminus išlaikiusių asmenų atsisako jiems siūlomų vietų ir sutinka laukti, kol atsilaisvins vieta jų pageidaujame mieste, nes dabar galiojanti tvarka suteikia galimybę pretenduoti į teisėjo vietą teisme, kuriame nėra laisvų etatų. Šiuo metu yra šešiasdešimt laisvų teisėjų etatų.

2.4. Konstitucinis Teismas teismų sistemoje

Kalbant apie teismų sistemą, būtina išskirti Konstitucinio Teismo vietą joje.

Iki šiol kyla nemažai diskusijų dėl Konstitucinio Teismo vietos valstybės valdžios organų sistemoje. Vieni teigia, kad konstituciniai teismai, atliekantys konstitucinės priežiūros funkciją, teisingumo nevykdo ir nepriklauso teisminei valdžiai, t.y. kad Konstitucinis Teismas yra savotiška „ketvirtoji valdžia“. Kitiems nepriimtina nuomonė, kad Konstitucinis Teismas turi ketvirtosios valdžios bruožų. Jie teigia, kad Konstitucinis Teismas yra teisminė institucija, kuri įgyvendina iš Konstitucijos apsaugos aktualijų kylančią konstitucinę jurisdikciją.

Konstitucinio Teismo vieta teismų sistemoje priklauso nuo to, kokia konstitucinės kontrolės sistema egzistuoja konkrečioje valstybėje:

1) Konstituciniai Teismai atskirti nuo bendrųjų teismų (Italijos, Austrijos, Vengrijos, Portugalijos Konstitucinis Teismas). 1976 m. Portugalijos Respublikos Konstitucijoje Konstitucinis Teismas apibūdinamas kaip teismas, kurio specialią kompetenciją sudaro teisingumo vykdymas teisinių konstitucinių klausimų srityje¹. Vengrijos konstitucinėje doktrinoje pripažįstama, kad nei organizaciniu, nei funkcinio atžvilgiu Konstitucinis Teismas negali būti laikomas kurios nors vienos iš trijų valdžių dalimi, nes jis palaiko pusiausvyrą tarp trijų valdžių, todėl yra nepriklausoma valdžios šaka².

2) Konstitucinis Teismas yra bendrosios teismų sistemos sudėtinė dalis. Tokios konstitucinės kontrolės sistemos pavyzdys būtų Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. Vokietijos Konstitucijos 92° straipsnyje nustatyta, kad jurisdikcinė valdžia perduodama teismams: Federaliniam Konstituciniam Teismui, federaliniams teismams, Žemių teismams. Vokietijos konstitucinėje doktrinoje plačiai pripažįstama, kad Vokietijos Konstitucinis Teismas yra teismas, kuris priima privalomąją galią turinčius sprendimus dėl teisės normų galiojimo, ir kuris yra sudėtinė teiminės valdžios dalis.

3) konstitucinės justicijos organų grupę sudarytų tie, kurių kompetencijai būdinga išankstinė konstitucijos kontrolės forma. Tai būtų Prancūzijos Konstitucinė Taryba, dar galime priskirti su išlygomis ir Rumunijos Konstitucinį Teismą. Į Prancūzijos Konstitucinės Tarybos sudėtį gali įeiti asmenys, neturintys teisinio išsilavinimo, buvę Prancūzijos prezidentai. Prancūzijos mokslininkai

1.. Žilys. J. Konstitucinis teismas valstybės valdžios organų sistemoje // Jurisprudencija. – 2000, T. 17 (9), 80 psl.

2.. Žilys. J. Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. – V., 2001, 128 psl.

mano, kad Konstitucinę Tarybą pagal sudarymo tvarką būtų galima priskirti politinių organų kategorijai¹. Dauguma Rumunijos mokslininkų Konstitucinį Teismą apibrėžia kaip valstybės valdžios organą, kuriam būdingas politinis teisinis pobūdis.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra savarankiškas ir nepriklausomas teismas, kuris teismų valdžią įgyvendina Konstitucijos ir įstatymų nustatyta tvarka². Įstatymų leidėjas suformulavo savo poziciją, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra teisminės valdžios dalis, nes yra pabrėžiamas Konstitucinio Teismo savarankiškumas ir nepriklausomumas, iš tiesų artina jį prie teismo valdžios sampratos. Nepriklausomumo ir savarankiškumo turinį sudaro:

1. Konstitucinio Teismo ir teisėjų nepriklausomumas nuo jokios valstybės institucijos, asmens ar organizacijos.

2. Nuostata, kad Konstitucinis Teismas klauso tik Konstitucijos.

3. Draudimas valstybės valdžios institucijoms, Seimo nariams ir kitiems pareigūnams, politinėms ir visuomeninėms organizacijoms bei piliečiams kištis į teisėjo ar Teismo veiklą.

4. Konstitucinio Teismo darbo organizavimo tvarkos nustatymo autonomiškumas.

5. Įstatymą laiduojamos finansinės, materialinės – techninės garantijos.

6. Savarankiškumas ir nepriklausomumas vykdant informacinę bei organizacinę veiklos aprūpinimą.

7. Draudimas riboti teisinės, organizacinės, finansinės, informacinės, materialinės – techninės ir kitas teismo veiklos sąlygas¹.

Konstitucinio Teismo teisėjų statusas yra labai artimas teisėjų statusui, nors esama ir skirtumų, t.y. Konstitucinio Teismo teisėjų įgaliojimų laikas trumpesnis, skiriasi jų įgaliojimų pasibaigimo pagrindai ir kt. Tačiau kalbant apie teisėjų nepriklausomumą ir jų pareigą pirmiausiai vadovautis Konstitucijos viršenybės principu, teisėjo teisės, pareigos ir garantijos visiškai nesiskiria. Labai svarbi Konstitucinio Teismo teisėjų nepriklausomumo garantija yra Konstitucijos 108 straipsnyje įtvirtintas Konstitucinio Teismo teisėjų įgaliojimų pasibaigimo pagrindų sąrašas.

Konstituciniam Teismui ir bendriesiems teismams yra būdinga:

- jie vykdo teisingumą, t.y. nagrinėja ginčus dėl teisės;
- abiem teismams yra būdingas nepriklausomumas;

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1993. Nr. 6 – 120.

- bendri teismo proceso principai: viešumas, žodiškumas, rungtyniškumas, teismo kalbos ir kiti;
- teismo pradžia – ieškinys, nes kreipiamasi su skundu, prašymu, paklausimu;
- panašus šių teismų teisėjų teisminis statusas ir kt.¹.

Be Konstitucinio Teismo ir teisminės valdžios bendrų požymių reikia pabrėžti skirtingą Konstitucinio Teismo ir bendrosios kompetencijos teismų prigimtį. Bendrosios kompetencijos teisme nagrinėjamos bylos esmė yra ginčas dėl individualiosios teisės pažeidimo taikant normas, o Konstituciniame Teisme nagrinėjamas konfliktas dėl teisės normos konstitucingumo.

Skiriasi Konstitucinio Teismo ir bendrosios kompetencijos teismų sudarymo tvarka. Pagal Lietuvos Konstitucijos 103 straipsnį ir Konstitucinio Teismo įstatymo 4 straipsnį, Konstitucinį Teismą sudaro devyni teisėjai, kuriuos Seimas skiria devyniems metams ir tik vienai kadencijai.

Konstitucinio Teismo teisėjų sudėtis kas tris metus atnaujinama 1/3. Po tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus teikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo Pirmininkas. Formuojant Konstitucinio Teismo sudėtį dalyvauja visos trys valdžios institucijos.

1.. Žilys. J. Konstitucinis teismas valstybės valdžios organų sistemoje // Jurisprudencija. – 2000, T. 17 (9), 82 psl.

III. Teismų veiklos konstituciniai principai

Konstituciniai principai – tai konstitucijoje įtvirtinti bendrieji teisės principai (pagrindinės nuostatos), kurie kuria tiek konstitucinės teisės, tiek ir kitų teisės šakų raidą¹.

Konstituciniai principai, lyginant su kitais teisės principais yra ypatingi, nes jais grindžiama visa teisės sistema. Teisės norma turi atitikti konstitucinius principus, nes kitaip ji bus laikoma antikonstitucine.

Pagrindiniai teismų veiklos principai yra apibrėžti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Dauguma jų yra bendro pobūdžio.

Teisingumą vykdo tik teismas. Šis principas yra įtvirtintas LR Konstitucijos 109 straipsnio pirmoje dalyje. Principas pakartotas ir Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 1 straipsnyje, Baudžiamojo proceso kodekso 11 straipsnyje ir Civilinio proceso kodekso 6 straipsnyje. Norint suprasti šio principo turinį, turime aptarti teisingumo sąvoką. Teisingumo vykdymas – tai veikla, kurios metu yra taikomas įstatymas ir kuri yra pagrįsta klausymu tik įstatymo². Mikelėnas teisingumą supranta materialiuoju teisiniu ir prigimtiniu požiūriu³. Materialiuoju teisiniu požiūriu teisingumas yra materialiosios teisės normų įgyvendinimas valstybės prievarta sprendžiant ginčus dėl teisės. Prigimtiniu požiūriu teisingumas yra moralinė kategorija, matas, kuriuo vertinama žmogaus elgesys, jo veiksmai įvairiose gyvenimo srityse⁴. Teisingumas yra glaudžiai susijęs su lygybe.

Materialiuoju požiūriu teisingumo principas reiškia, kad tik teismui yra suteikta išimtinė teisė vykdyti teisingumą valstybės vardu ir jokia kita valstybės valdžios institucija negali įgyvendinti šios funkcijos ir kištis į teismų darbą.

Visiems teismo sprendimams yra keliami teisėtumo ir pagrįstumo reikalavimai. Todėl visi teismo sprendimai yra privalomi ir vykdytini. Teismas gali panaudoti valstybės prievartos priemones prieš asmenis, kurie atsisako vykdyti teismo sprendimus. Teismai vykdydami teisingumą privalo griežtai laikytis įstatymų reikalavimų nagrinėjant konkrečias bylas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1999 m. gegužės 12 d. nutartyje nurodė, jog pagal

1. E. Vaitiekienė, S. Vidrinskaitė. Lietuvos Konstitucinė teisės įvadas. – V., 2000, 28 psl.

2. P. Kuconis, V. Nekrošius. Teisės saugos institucijos. – V., 2000, 40 psl.

3. E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius. Civilinio proceso teisė. 1 tomas. – V., 2003, 147 psl.

4. Ten pat.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalį teismas, sprenddamas bylas privalo siekti, kad jo sprendimai būtų ne tik teisėti, bet ir teisingi. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnis įtvirtina ne tik teismo teisę, bet ir pareigą spręsti kiekvieną bylą remiantis teisingumo principu.

LR Konstitucijos 109 straipsnio 3 dalyje tvirtinama, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, .t.y. vykdydami teisingumą, klauso tik įstatymo. Taigi teismas, išnagrinėdamas bylą, priima teisingumo vykdymo aktą, kuris turi būti paremtas tik įstatymu. Tačiau čia reikia atkreipti dėmesį į tai, kaip gali teisėjas klausyti įstatymo, jeigu yra įstatymų spragos arba įstatymų kolizija? Teisėjas turi būti savotiškas teisės kūrėjas, ir vykdydamas teisingumą turi aktyviai ir kūrybiškai aiškinti ir taikyti teisę. Teisėjas, sprenddamas jo nuožiūrai paliktus klausimus, privalo vadovautis teisingumo, sąžiningumo ir protingumo kriterijais bei turi jausti visuomenės teisingumo sampratą.

Neteisingų teisės normų teismas negali pakeisti, tai yra įstatymo leidėjo prerogatyva. Todėl kaip teismas priima sprendimą remdamasis neteisinga teisės norma, tai vadinasi ir teismo sprendimas yra neteisingas.

Teismas yra paskutinė instancija, kuri gali įvykdyti teisingumą, todėl teisės į teisminę gynybą principu neturi būti piktnaudžiuojama.

Teisingumo sąvoką aiškino ir Konstitucinis Teismas. 1995m. gruodžio 22 d. nutarimu „Vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų – teisingumas. Jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų. Teisingumo ir teisinės valstybės siekis įtvirtintas Konstitucijos preambulėje. Jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos. Teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus¹.

Konstitucinis Teismas teisingumą apibrėžia kaip teisinės valstybės pagrindą. Teisingumas bus vykdomas tada, kai teisėjai ir teismas yra nepriklausomi (pagal Konstitucijos 109 str. 2 d.).

Teismas turi stengtis įvairiais būdais sušvelninti neteisingos normos padarinius tiesiogiai taikydamas Konstituciją arba kreipdamasis į Konstitucinį teismą. Vadinasi, teismas turi visada įgyvendinti teisingumą tiek materialiuoju, tiek prigimtiniu požiūriu, todėl principas, kad teisingumą

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 1995. Nr. 106-2381.

vykdo tik teismas, neleidžia teismui nusišalinti nuo šios funkcijos vykdymo¹.

Iš tiesų teisingumą teismai pradės vykdyti tik tada, kai teismai ir teisėjai taps nepriklausomi. Aptartas principas yra glaudžiai susijęs su kitais teismų veiklos konstituciniais principais.

Proceso viešumo principas. Šis principas įtvirtintas Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje ir 117 straipsnio 1 dalyje. Visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Teisė į viešą bylos nagrinėjimą įtvirtinta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, taip pat Teismų įstatymo 7, 38 straipsniuose, CPK. Šiose normose įtvirtinta viešumo principo išimtis: siekiant apsaugoti žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumą, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybės, profesinę ar komercinę paslaptį, teismo posėdis gali būti uždaras.

Teismo viešumas gali būti suprantamas dvejopai – siaurai ir plačiai. Siauruoju požiūriu – šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų teisę tiesiogiai ir asmeniškai dalyvauti teismo procese nagrinėjant bylą bei susipažinti su jos medžiaga. Plačiuoju požiūriu – visuomenės teisę dalyvauti procese, gauti ir skelbti informaciją apie bylos nagrinėjimą. Viešumas gali būti ribojamas Konstitucijoje įvardintomis išimtimis. Tokiais atvejais vyksta uždaras teismo posėdis, kuriame garantuojamas tik viešumas proceso dalyviams, o viešumas tautai tokiais atvejais yra užtikrinamas tik sprendimo ar nuosprendžio rezoliucinės dalies atžvilgiu, kuri visada skelbiama viešai (išskyrus įvaikinimo bylas).

Konstitucijos 117 straipsnyje yra įtvirtintas valstybinės proceso kalbos principas – teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba. Konstitucijos 14 straipsnyje yra nurodyta, kad valstybinė kalba – lietuvių kalba. Labai svarbu valstybinės kalbos principą atskirti nuo nacionalinės kalbos principo, kuriuo remiantis procesas vyksta tos teritorijos daugumos gyventojų kalba. Visoje Lietuvos teritorijoje valstybinė kalba yra tik lietuvių kalba. Svarbu nepažeisti asmenų teisių ir laisvių, kurie privalo dalyvauti procese nesuprasdami kalbos, kuria vyksta procesas, todėl Konstitucijos 117 straipsnio 3 dalis garantuoja asmenims, nemokantiems lietuvių kalbos, teisę dalyvauti ikiteisminio tyrimo ir teisminiuose veiksmuose per vertėją. Tuo pačiu yra užtikrinamas asmenų lygiateisiškumo principas teisminiame procese. Vertėjo paslaugas apmoka valstybė iš savo biudžeto. Valstybinės kalbos mokėjimas ar nemokėjimas nesietinas su pilietybės neturėjimu ar turėjimu.

Lygiateisiškumas teismo procese reiškia kiekvieno teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama pagal vienodas taisykles ir be jokios diskriminacijos. Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar

1. E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius. Civilinio proceso teisė. 1 tomas. – V., 2003, 150 psl.

pareigūnams visi asmenys lygūs. (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis). Negalima varžyti žmogaus teisių ar teikti jam privilegijų dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo ar pažiūrų. Lygiateisiškumo principas taip pat yra pabrėžiamas Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencijos 6 straipsnyje, bei Teismų įstatymo 6 ir 34 straipsniuose.

Konstitucijos viršenybės principas yra įtvirtintas LR Konstitucijos 110 straipsnyje, kuris griežtai draudžia teisėjui taikyti įstatymą, kuris prieštarauja Konstitucijai. Tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją. Pačiam teisėjui yra paliekama teisė spręsti ar konkretus teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai. Bylos šalims nedraudžiama pareikšti teismui savo abejones dėl taikytino akto konstitucingumo. Teismas, išklausęs šalių argumentus, privalo nuspręsti, kaip tokioje situacijoje pasielgti. Konstitucijos 110 straipsnis įpareigoja teisėją kreiptis į Konstitucinį Teismą tik tada, kai yra pagrindo manyti, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai. Konstitucija palieka teisę teisėjui pačiam nuspręsti, ar yra pagrindas kreiptis į Konstitucinį Teismą, todėl teisėjas savo įgaliojimų neviršys, jeigu nesikreips į Konstitucinį Teismą.

Konstitucijos viršenybės principas, iš vienos pusės, padeda išvengti Konstitucijai prieštaraujančių įstatymų ar kitų teisės aktų taikymo, iš kitos pusės, leidžia asmeniui tiesiogiai remtis konstitucija (ginant savo pažeistas teises ir įsitikinimus (Konstitucijos 6 straipsnis)).

Teisės į teisminę gynybą (teisminės gynybos prieinamumas) principas įtvirtintas Konstitucijos 30 straipsnyje, kuriame skelbiama, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Šį principą sukonkretina Teismų įstatymo 4 straipsnis: Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę į teisminę gynybą nuo kišimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose, Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse įtvirtintas jų teises ir laisves¹.

Teismų įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje yra apibrėžiama užsieniečių bei asmenų be pilietybės teisė į teisminę gynybą. Tokie asmenys turi tokias pačias teises į teisminę gynybą, kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai, jeigu kitaip nėra nustatyta įstatymuose ar Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse. Vadinasi, kiekvienas Lietuvos Respublikoje esantis pilietis, turi teisę į teisminę gynybą nuo kišimosi į jo asmeninę laisvę, garbę ir orumą, nuosavybę, kitas Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų jam garantuotas teises ir laisves, taip pat į teisminę gynybą nuo valstybės valdžios ir valdymo

1. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851

institucijų bei pareigūnų neteisėtų veiksmų ar neveikimo¹.

Į šio principo turinį įeina ne tik tai, kad asmeniui turėtų būti suteikta teisė kreiptis į teismą, jeigu jo teisės ir interesai yra pažeisti, bet ir tai, kad tokiam asmeniui kreipiantis į teismą būtų užtikrinama nešališkas ir nepriklausomas teismas nagrinėti jo bylą, jis nebūtų diskriminuojamas.

Literatūroje dažnai pabrėžiama, kad teismo procesas reikalauja nemažai išlaidų, todėl pasinaudoti šia teise vis sudėtingiau. Tai didele našta tampa nepasiturintiems asmenims. Teismų įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad įstatymų nustatyta tvarka asmenys turi teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Lietuvoje nuo 2005 m. gegužės 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymas², kuris nustatė valstybės garantuojamą teisinę pagalbą fiziniams asmenims, kurie galėtų tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises ir įstatymų saugomus interesus.

Galimybės apskusti ir peržiūrėti teismo sprendimą principas yra netiesiogiai įtvirtintas Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje, nustatančioje keturių grandžių teismų sistemą. Tokiu būdu yra užtikrinamas žemesnių grandžių teismų sprendimų teisėtumo bei teisingumo patikrinimas. Asmeniui garantuojama, kad, jeigu jo manymu, teismas, priimdamas sprendimą padarė klaidą, šią klaidą galės pataisyti aukštesnės instancijos teismas.

Teisėjo ir teismo nepriklausomumo principą aptarsiu kitame skyriuje.

1. Birmontienė T., Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – V., 2001 m., 793 psl.

2. Lietuvos Respublikos garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymas. Valstybės Žinios, 2005 05 01.

IV. Teisėjų ir teismų nepriklausomumas

Teisėjų ir teismų nepriklausomumas – viena iš svarbiausių teisminės valdžios demokratinėje valstybėje funkcionavimo sąlyga. 1992 spalio 25 d. Lietuvos Respublikos piliečiai referendumu priimdami Konstituciją¹ išreiškė valią, kad teisingumą Lietuvoje vykdytų nepriklausomi teismai ir teisėjai. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra asmens konstitucinė teisė į nešališką teismą, tai vienas svarbiausiųjų žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijų.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 ir 2 dalyje numatyta, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi bei nagrinėdami bylas klauso tik įstatymo. Vadinasi, teismų nepriklausomumas remiasi valdžių padalijimo principu. „Tačiau aišku viena – teismas gauna valdžios galias tiesiogiai iš tautos, o ne iš kitų valstybės valdžių, todėl jis ir įgyvendina savo valdžią savarankiškai, o ne kaip kitų valdžių įsteigta institucija.“² Tai reiškia, kad teismas, vykdydamas savo funkcijas, nėra pavaldūs nei vykdomajai valdžiai, nei įstatymų leidžiamajai. Nei įstatymų leidžiamoji, nei vykdomoji valdžia negali kištis į teismų veiklą, nes tokiu atveju pažeistų Konstitucijos 109 ir 5 straipsnius.

1995 m. gruodžio 6 d. nutarime Konstitucinis teismas pažymėjo, kad teismo nepriklausomumo principas įtvirtintas ir daugelyje tarptautinių dokumentų.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (Lietuvos Respublikos Seimas konvenciją ratifikavo 1995 m.³) šeštame straipsnyje įtvirtinta, jog nustatant kiekvieno asmens pilietines teises ir pareigas ar jam pareikštą baudžiamąjį kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis, pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. Šis straipsnis pabrėžia, kad pažeistas žmogaus teises ir laisves gali apginti tik teismas, o tam kad gynyba būtų efektyvi, reikia, kad teismas būtų nepriklausomas ir nešališkas.

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.

2. Pakalniškis V. Dėl teisminės valdžios šaltinio ir jo veiksmingumo. // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. – V.: Žmogaus teisių centras, 1997, 57 psl.

3. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 37 – 913.

Šis principas yra įtvirtintas ir Visuotinėje žmogaus teisių ir laisvių deklaracijoje, skelbiančioje, kad kiekvienas žmogus, remdamasis visiška lygybe, turi teisę į tai, kad jo bylą išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas viešai ir teisingai, kuris nustatytų jo teises ir pareigas ar jam pareikšto baudžiamojo kaltinimo pagrįstumą¹. Konstitucinis teismas nurodė, kad Europos Tarybos Ministrų Komitetas 1994 m. spalio 13 d. priėmė rekomendaciją Nr. 94 / 12 „Dėl teisėjų nepriklausomumo veiksmingumo ir vaidmens“, kurioje įtvirtinta teisėjo pareiga visais atvejais veikti laisvai ir nepriklausomai nuo pašalinės įtakos, nešališkai nagrinėti bylas remiantis nustatytais faktais įvertinimu bei įstatymų supratimu, garantuojant nešališką visų šalių išklusimą ir pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos nuostatas. Rekomendacijose reikalaujama tam tikrais atvejais teisėjui nusišalinti nuo bylos ar imtis kitokių priemonių, kas būtų visiškai įgyvendintas teismų nepriklausomumas ir nešališkumas².

Konstitucinis Teismas paminėjo ir 1985 m. lapkričio 29 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliuciją Nr. 40 / 32 ir 1985 m. gruodžio 13 d. rezoliuciją Nr. 40 / 146, kuriomis buvo patvirtinti pagrindiniai teismo nepriklausomumo principai: „Teismų nepriklausomumas garantuojamas valstybės ir įtvirtinamas Konstitucijoje arba šalies įstatymuose. Visos valstybės įstaigos privalo teismų nepriklausomumą gerbti ir jo laikytis“ (1 straipsnis).

Nepriklausomumas visuotinai yra suvokiamas ne kaip teisėjų privilegija, bet kaip jų atsakomybė, kuri garantuoja žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Todėl teismo ir teisėjų nepriklausomumas yra pamatinė visuomenės teisė³, kad bylą išnagrinėtų nešališkas ir neutralus teismas.

Teismo nepriklausomumas ir nešališkumas yra glaudžiai susiję ir iš dalies sutampa. Nepriklausomumas reiškia ne tik teismo atskyrimą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios, bet ir teismų nepriklausymą nuo bylos šalių. V. Krumskicho redaguotas enciklopedinis teisinis žodynas pateikia tokią teisėjo nepriklausomumo sampratą – „teisėjų nepriklausomumas – tai konstitucinis teisingumo principas, demokratinėse valstybėse reiškiantis, kad teisėjai sprendžia teisinius ginčus įstatymų pagrindu ir tokiomis sąlygomis, kurios užkerta kelią bet kokiam pašaliniam poveikiui⁴. Nešališkumas reiškia, kad teisingumas vykdomas paklūstant tik tai įstatymui, be jokios

1. Žmogaus teisių apsauga. Pagrindiniai tarptautiniai dokumentai. – V. 1989.

2. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijos santykiai ir Konstitucinis Teismas. – V. 2003, 242 psl.

3. Valančius M. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija. – V. 2000, 25 psl.

4. Энциклопедический юридический словарь / Под общ. ред. В.Е. Крумских. – 2 – е изд. – М. ИНФРА – М, 1998, с. 191.

pašalinės įtakos ir be jokių išimčių, o teismo sprendimo nelemia subjektyvūs veiksniai: asmeninės teisėjo simpatijos, antipatijos ar nuogąstavimai.“

V. Valančius daktaro disertacijoje taip pat pateikė teismo ir teisėjo nepriklausomumo sąvokos apibūdinimą. Jo nuomone, teismo ir teisėjo nepriklausomumas – tai valstybėje įtvirtinta garantijų sistema, užtikrinanti savarankišką institucinį teismo funkcionavimą, sudarantis sąlygas teisėjams profesionaliai ir nevaržomai vykdyti teisingumą, apsauganti teismą ir teisėją nuo politinio, ekonominio bei kitokio išorinio ar vidinio poveikio¹.

Prie išorinio teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo priskiriamas draudimas pašaliniams asmenims kištis į teismo veiklą. Daugelis autorių čia dar priskiria teismo pareigą vykdam teisingumą vadovautis tik įstatymu². Vidinis nepriklausomumas, tai konkretaus teisėjo pažiūrų, įsitikinimų ir moralinių vertybių visuma, garantuojanti nešališką bylos nagrinėjimą ir negalimumą lemti vykdomo teisingumo turinį³.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo nustatytą atsakomybę.“ Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarime pažymėta, kad Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu draudimu kištis į teisėjo ar teismo veiklą siekiama užtikrinti teisėjo ar teismų nepriklausomumą. „Teismas gali vykdyti teisingumą tik tuo atveju, kai teisėjas gali spręsti bylą nešališkai, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes ir įstatymo reikalavimus. Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją valstybinės valdžios ir valdymo institucijoms ne tik draudžiama daryti įtaką teisėjui ir

1. Valančius M. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija. – V. 2000, 25 psl.

2. Kuconis P. Nekrošius V. Teisės saugos institucijos. – V., 2000, 43 psl.

3. Ten pat

teismams – joms taip pat tenka pareiga užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą.¹ Draudimas kištis į teismų veiklą reikalingas tam, kad teismai galėtų objektyviai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą.

Teismų įstatymo 47 straipsnis nustato draudimą daryti poveikį teisėjui – draudžiama daryti neteisėtą poveikį, siekiant turėti įtakos bylos eigai ar baigčiai. Asmenys, kurie savo veiksmais ar neveikimu trukdo teismui vykdyti teisingumą, neteisėtai daro poveikį bylos eigai ar baigčiai, užsitraukia įstatymų nustatytą atsakomybę. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse² 186⁶ straipsnyje numatyta, kad „trukdymas teismui vykdyti teisingumą, teismo ir teisėjo autoriteto žeminimas – užtraukia baudą nuo penkių šimtų iki vieno tūkstančio litų. Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse³ yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už „mėginimą bet kokia forma paveikti teisėją, norint sukliudyti išsamiai, visapusiškai ir objektyviai arba teisingai išnagrinėti bylą teisme“ – numato pataisos darbus iki dviejų metų arba baudą (BK 298 straipsnio 1 dalis). Esant kvalifikuotiems požymiams, t.y. grasinimas panaudoti fizinį smurtą prieš teisėją ar jo šeimos narius arba artimuosius giminaičius, grasinimas sunaikinti ar sužaloti jo turtą (BK 298 straipsnio 2 ir 3 dalys), numatytas laisvės atėmimas iki šešerių metų su bauda arba be jos.

Teismų įstatymo 46 straipsnio 2 dalyje nustatytas draudimas rengti „mitingus, piketus ir kitokius pavienių asmenų ar jų grupių veiksmus arčiau negu 75 metrai iki teismo pastato ir teisme, jeigu jais

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skyrsnio, Lietuvos Respublikos 2000 m. valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 m. valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gružio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276.

2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33 – 1015;

3. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 8 - 1968

siekiama paveikti teisėją arba teisimą, traktuoja kaip kišimąsi į teismo arba teisėjų veiklą“. Tokie veiksmai yra draudžiami siekiant apsaugoti teisėją nuo visuomenės įtakos priimant sprendimus.

1995 m. gruodžio 6 d. nutarimu¹ Konstitucinis Teismas įvertino, ar atitinka Konstituciją Vyriausybės 1995 m. kovo 31 d. nutarimo Nr. 124 nuostata, kurioje buvo įtvirtinta Vyriausybės teisė premijuoti Aukščiausiojo Teismo pirmininką, teisingumo ministro teisė – Apeliacinio, apygardų, ūkinio teismų pirmininkus ir teisėjus. Premijavimas yra individuali skatinimo forma. Tokiam skatinimui teisėjai buvo atrenkami asmeniškai, premijos dydis kiekvienam buvo nustatomas individualiai, premijos paskirtis buvo skatinti darbuotojus siekti tam tikrų rezultatų². Konstitucinis Teismas savo nutarimu paaiškino, kad „vykdydamas teisingumą teisėjas klauso tik įstatymo, jis negali būti skatinamas ar orientuojamas, kaip išnagrinėti byla, todėl premijos yra individualaus darbuotojų skatinimo siekti tam tikrų rezultatų forma. Tačiau yra neleistina skatinti teisėją siekiant teisingumo.“ Teisėjų premijavimas atliekamas vykdomosios valdžios, yra nesuderinamas su teisėjų ir teismų nepriklausomumo principais.

Ne tik įstatymų leidžiamajai ir vykdomajai valdžiai yra nustatyti apribojimai kištis į teisminę valdžią, bet ir teisėjui, kuris būdamas teisminės valdžios atstovu, draudžiama kištis į kitų valdžios šakų veiklą. Teisėjas negali dalyvauti politinių partijų, kitų politinių organizacijų veikloje (Teismų įstatymo 48 straipsnis). Vadinasi, jis negali pasisakinėti dėl bet kokios politinės partijos veiklos, negali reikšti savo simpatijų ar antipatijų kokios nors politinės partijos ar politinių organizacijų veikloje.

Reikia pabrėžti tai, kad iš politikų taip pat reikalaujama nesikišti į teisminės valdžios veiklą. Visi negatyvūs politikų teismo sprendimų vertinimai veikia pasitikėjimą teisine sistema apskritai. Neabejojama, kad tokie valstybinės valdžios pareigūnų vertinimai teismui suduoda skaudų smūgį. Tačiau šį smūgį patiria ne tik teismas, bet ir valstybė. Todėl visuomenė pradeda abejoti ne tik

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 31 d. nutarimo Nr. 465 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 3 d. nutarimo Nr. 124 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų, valstybinio arbitražo, prokuratūros bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų darbo apmokėjimo “dalinio pakeitimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 46 str. 1 daliai, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 4 str. 1 daliai, Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės įstatymui, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, valstybinių arbitrų bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų tarnybinių atlyginimų“ // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 – 2264.

2. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijos santykiai ir Konstitucinis Teismas. – V. 2003, 247 psl.

teisingumo galimybe, bet ir teisine valstybe apskritai¹. Atskiros temos būtų vertas A. Butkevičiaus proceso vertinimas.

Todėl politikų vieši pasisakymai dėl vienu ar kitu teismo sprendimų, leidžia daryti išvadą, kad mūsų valstybės valdžios pareigūnai nesupranta, o gal nenori suprasti valdžių pasidalinimo principo prasmės.

1999 m. gruodžio 28 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹, ir 75 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“², Konstitucinis Teismas nagrinėjo ar įstatymo normos teisingumo ministrui nesudaro tiesioginių ar netiesioginių galimybių kištis į teismų veiklą. Konstitucinis Teismas pripažino įstatymus prieštaraujančiais Konstitucijai, nes jie leido ministrui daryti įtaką teismų veiklai, t.y. teisingumo ministras turėjo teisę skirti ar atleisti atitinkamų teismų teisėjus ir jų pirmininkus; teisę teikti skirti teisėjus į Teisėjų garbės teismą; teisę iškelti drausmines bylas visų grandžių teismų pirmininkams ir teisėjams, išskyrus Aukščiausiąjį Teismą; teisę nustatyti teisėjų skaičių apygardų ir Apeliacinio teismo baudžiamųjų ir civilinių bylų skyriuose ir kt. Todėl Konstitucinis Teismas šiuo savo nutarimu apribojo vykdomosios valdžios kišimąsi į teisminės valdžios veiklą. Konstitucinis Teismas aiškiai pabrėžė valdžių pasidalijimo principo esmę valdžių pasidalijimo sistemoje, neleisdamas nei vienai valdžiai iškilti virš kitų.

Konstitucinis Teismas teisėjo ir teismo nepriklausomumo garantijas vertina kaip tam tikrą glaudžiai susijusią visumą³. Todėl teisėjo ir teismo nepriklausomumo apskritai negalima vertinti pagal kokį nors vieną, kad ir labai reikšmingą požymį. Kita vertus, negalima nepripažinti, kad pažeidus bet kurią iš teisėjo nepriklausomumo garantijų, gali būti pakenkta teisingumo įgyvendinimui, žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimui.

Konstitucinis Teismas 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimu, Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teisėjo ir teismo nepriklausomumo garantijas skirsto į tris grupes:

- a) teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantijos;
- b) teisėjo asmens neliečiamumo garantijos;
- c) teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos.

1. Valančius V. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą yra nepriklausomi (apie įtaką teismui) // Justitia. – 1999. Nr. 56, 13 psl.

2. Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 14, 25(1), 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69(1) ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 1999. Nr. 109 – 3192.

3. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijos santykiai ir Konstitucinis Teismas. – V. 2003, 243 psl.

4.1. Teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantijos

Viena iš teisėjo nepriklausomumą garantijų yra teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumas (teisėjo nekeičiamumas). Teisėjo nekeičiamumas reiškia, kad teisėjas negali būti skiriamas į kitas pareigas ar kitą teismą be jo paties sutikimo, o jo įgaliojimai gali būti nutraukti tik Konstitucijos ir įstatymo nustatytais pagrindais ir tvarka¹.

Teisėjui, kuris sąžiningai atlieka savo pareigas, Konstitucija garantuoja, kad jis nebus atleistas iš pareigų kitais negu Konstitucijoje numatytais pagrindais. Konstitucijos 115 straipsnis numato specialius teisėjo atleidimo iš pareigų pagrindus:

- 1) savo noru;
- 2) pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukę įstatymo nustatyto pensinio amžiaus;
- 3) dėl sveikatos būklės;
- 4) išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą;
- 5) kaip savo poelgiu pažemino teisėjo vardą;
- 6) kai įsiteisėja juos apkaltinę teismo nuosprendžiai.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos 115 straipsnyje yra numatyti du specifiniai pagrindai teisėjui atleisti iš pareigų: kaip jis savo poelgiu pažemino teisėjo vardą, kai įsiteisėjo apkaltinamasis teismo nuosprendis. Tai reiškia, kad Konstitucijos leidėjas teisėjams kelia labai aukštus moralinius ir profesinius įgaliojimus. Teisėjo elgesys tiek darbe, tiek ir po darbo negali kelti jokių abejonių dėl jo nepriklausomumo.

Konstitucijos 115 straipsnio 1 punktą atitinka Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį, kuriame teigiama, kad „kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti dabą bei verslą [...] ir, kad priverčiamas darbas yra draudžiamas“. Vadinasi teisėjui leidžiama laisvai pasirinkti ar juos tenkina teisėjo darbas ar ne.

Pagal Teismų įstatymo 90 straipsnį atleisti teisėja iš pareigų dėl sveikatos būklės galima tais atvejais, kaip per vienerius metus teisėjas serga daugiau kaip šimtą dvidešimt kalendorinių dienų iš eilės arba daugiau kaip šimtą keturiasdešimt kalendorinių dienų per paskutinius dvylika mėnesių, arba kai suserga nepagydoma ar kita ilgalaikė liga, kliudančia jam eiti teisėjo pareigas.

Tik teisėjams yra suteikiami ypatingi teisminės valdžios pareigūnų įgaliojimai ir teisė priimti privalomus sprendimus, kurie vienaip ar kitaip keičia konkretaus žmogaus gyvenimą. Todėl neatsitiktinai teisėjams keliami tokie aukšti moraliniai ir profesiniai reikalavimai, nes konkrečios

1. Birmontienė T. Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. - Vilnius, 2001, 791 psl.

bylos nagrinėjimas ir sprendimo priėmimas reikalauja didelių asmeninių teisėjo pastangų, profesinių sugebėjimų, moralinės ir pilietinės atsakomybės bei gyvenimiškos patirties. Kuo aukštesnės instancijos teismas, tuo didesni reikalavimai teisėjams yra keliami.

Konkrečius reikalavimus nustato ir Teismų įstatymas, Aukščiausiojo Teismo statutas, Administracinių teismų įsteigimo įstatymas. Konstitucijos 112 straipsnio 1 dalyje yra numatytas bendras reikalavimas visiems teisėjams – teisėjais Lietuvoje gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai.

Bendrosios kompetencijos ir specializuotųjų teismų teisėjais gali būti skiriami nepriekaištingos reputacijos piliečiai. Pagal Teismų įstatymo 52 straipsnį : asmuo negali būti laikomas nepriekaištingos reputacijos ir skiriamas teisėju, jeigu:

- 1) įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu pripažintas padaręs nusikalstamą veiką;
- 2) atleistas iš teisėjo, prokuroro, advokato, notaro, antstolio, policijos ar vidaus reikalų sistemos darbuotojo pareigų arba iš valstybės tarnybos už profesinės ar tarnybinės veiklos pažeidimus, jei po šio atleidimo nepraėjo penkeri metai;
- 3) piktnaudžiauja psichotropinėmis, narkotinėmis, toksinėmis medžiagomis ar alkoholiu;
- 4) neatitinka kitų Teisėjų etikos taisyklių reikalavimų.

Teisėjais gali būti skiriami tik asmenys, atitinkantys profesinius reikalavimus: turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, kuris turi atitikti įstatymų nustatytus kvalifikacinius reikalavimus, ir išlaikę pretendentų į teisėjus egzaminą. Nuo pretendentų į teisėjus egzamino atleidžiami teisės krypties socialinių mokslų daktaras ir habilituotas daktaras, asmuo turintis ne mažesnę kaip penkerių metų teisėjo darbo stažą, jeigu nuo darbo teisėju pabaigos nepraėjo daugiau kaip penkeri metai, Generalinės prokuratūros, apygardos prokuratūros prokuroras, turintis ne mažesnę kaip penkerių metų prokuroro darbo stažą, arba apylinkės prokuratūros prokuroras, turintis ne mažesnę kaip septynerių metų prokuroro darbo stažą, taip pat advokatas, turintis ne mažesnę septynerių metų advokato darbo stažą.

Teisinio darbo reikalavimai skiriasi priklausomai nuo to, ar asmuo pretenduoja tapti apylinkės, apygardos ar kito teismo teisėju. Pavyzdžiui: apylinkės teismo teisėjas turi turėti ne mažesnę kaip penkerių metų teisinio darbo stažą (51 straipsnis), apygardos administracinio teismo ar apygardos teismo teisėju gali būti skiriamas teisėjų karjeros siekiančių asmenų registre įrašytas teisėjas, turintis ne mažesnę kaip penkerių metų apylinkės teismo teisėjo darbo stažą (66 straipsnis), Aukščiausiojo Teismo teisėju gali būti skiriamas:

- 1) apygardos administracinio teismo, apygardos teismo teisėjas, turintis ne mažesnę kaip aštuonerių metų šių teismų teisėjo darbo stažą;

2) Vyriausiojo administracinio teismo, Apeliacinio teismo teisėjas, turintis ne mažesnę kaip penkerių metų šių teismų teisėjo darbo stažą;

3) teisės krypties socialinių mokslų daktaras ar habilituotas daktaras, turintis ne mažesnę kaip dešimties metų teisinio pedagoginio darbo stažą.

Remiantis Teismų įstatymo 57 straipsniu, apylinkės teismo teisėjas į pareigas pirmą kartą yra skiriamas Lietuvos Respublikos Prezidento penkeriems metams. Nors gali pasirodyti, kad teisėjų skyrimas ribotam laikui prieštarauja teisėjų įgaliojimų trukmės nepertraukiamumui, tačiau taip nėra. Šis laikotarpis nustatomas siekiant įvertinti ar asmuo tinka dirbti teisėju. Tai tarsi bandomasis laikotarpis patiems teisėjams patikrinti. Šio laikotarpio nustatymas neprieštarauja teisėjo ir teismų nepriklausomumo principui., nes pasibaigus penkerių metų terminui Respublikos Prezidentas, Teismų tarybos patarimu, be egzamino ir atrankos gali skirti teisėją iki kol jam sukaks 65 metai. Kitų teismų teisėjai iš karto skiriami iki to laiko, kai jiems sukaks 65 metai.

Drįsčiau teigti, kad Teismų įstatyme turėtų būti padaryti pakeitimai, dėl skyrimo socialinių mokslų daktarų, habilituotų daktarų, Generalinės prokuratūros prokurorų, advokatų, kurie į teisėjo pareigas yra skiriami nenustatant penkerių metų laikotarpio. Niekas neabejoja, kad tokie asmenys yra puikūs savo srities specialistai, tačiau tai negarantuoja, kad jie bus puikūs teisėjai. Šie asmenys taip pat yra atkleidžiami ir nuo pretendentų į teisėjus egzamino.

Teisėjas paskirtas į pareigas iki 65 metų, iš pareigų gali būti atleistas tik pagal Konstitucijos 115 straipsnio 2 punktą. Tačiau Teismų įstatyme yra numatyta išimtis, kada teisėjo įgaliojimus, jį paskurusi institucija gali pratęs iki 70 metų amžiaus.

Teisėjo elgesys darbe ir po darbo negali kelti jokių abejonių jo nepriklausomumui. Teismų įstatymo 83 straipsnis nustato, kad teisėjai drausmine tvarka gali atsakyti:

- 1) už teisėjo vardą žeminantį poelgį;
- 2) už administracinio teisės pažeidimo padarymą;
- 3) už įstatymuose numatytų teisėjų darbinės ar politinės veiklos apribojimų nesilaikymą.

Kas yra teisėjo žeminantis poelgis, pirmą kartą buvo paaiškinta 1996 m. birželio 28 d. Teismų įstatyme¹. Teisėjo vardą žeminantis poelgis – tai su teisėjo garbe nesuderinamas ir Teisėju

1. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 22, 22(1), 33, 34, 35, 56, 59 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 1996. Nr. 60-1411.

etikos taisyklių reikalavimų neatitinkantis poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas bei kenkiama teismo autoritetui. Teisėjo vardą žeminančiu poelgiu taip pat pripažįstamas bet koks pareiginis nusižengimas – aiškiai aplaidus konkrečios teisėjo pareigos atlikimas arba jos neatlikimas be pateisinamos priežasties.

Teisėjų garbės bylas nagrinėja teismų savivaldos institucija – Teisėjų garbės teismas. Šis teismas išnagrinėjęs drausmės bylą, sprendimu gali:

- 1) nutraukti drausmės bylą, nes nėra drausminės atsakomybės pagrindo;
- 2) nutraukti drausmės bylą, jei praleistas terminas šiai bylai iškelti;
- 3) apsiriboti drausmės bylos svarstymu;
- 4) paskirti drausminę nuobaudą.

Teisėjų garbės teismas gali skirti vieną iš šių drausminių nuobaudų:

- 1) pareikšti pastabą;
- 2) pareikšti papeikimą;
- 3) pareikšti griežtą papeikimą.

Pagal Teismų įstatymo 86 straipsnį, Teisėjų garbės teismas sprendimu gali pasiūlyti Respublikos Prezidentui ar Seimui šio Įstatymo nustatyta tvarka:

- 1) paskirti teisėją žemesnės pakopos teismo teisėju;
- 2) atleisti teisėją iš pareigų;
- 3) pradėti teisėjo apkaltos procesą.

Apkaltos procesas gali būti inicijuojamas Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams. Teisę siūlyti pradėti apkaltos procesą turi ne mažesnė kaip ¼ Seimo narių grupė, Respublikos Prezidentas taip pat Teisėjų garbės teismas. Pagrindas apkaltos procesui pradėti atsiranda, kaip teisėjas šiurkščiai pažeidžia Konstituciją, sulaužo duotą priesaiką ar įtariamasis padarius nusikaltimą. Kai Seimas teisėją apkaltos proceso tvarka pripažįsta kaltu, nuo to momento teisėjas yra pašalinamas iš pareigų ir nuo tada jam gali būti taikoma teisinė atsakomybė bendra tvarka.

Įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantija yra svarbi tuo, jog teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų įstatymų leidžiamajoje ar vykdomojoje valdžioje išlieka nepriklausomas, jis neverčiamas taikytis prie galimos politinių jėgų kaitos¹.

Įgaliojimų trukmės neliečiamumas yra svarbi garantija, leidžianti iki minimumo sumažinti įtaką teisėjui.

1. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. – V., 2003. 245 psl.

4.2. Teisėjo asmens neliečiamumo garantijos

Teisėjų asmens neliečiamybė užtikrinama teisėjo neliečiamumo garantija.

Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo. Apie Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjų bei Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų pašalinimą iš pareigų apkaltos proceso tvarka kalbėjau ankstesniame skyriuje.

Konstitucijos 29 straipsnis skelbia, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės valdžios institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, todėl ir teisėjo asmens neliečiamumas nėra absoliutus. Teisėjai už savo veiksmus turi atsakyti kaip ir kiekvienas pilietis.

Teismų įstatymo 89 straipsnis nustato, kad teisėjas gali atsakyti baudžiamąja tvarka, gali būti suimtas arba gali būti kitaip suvaržyta jo laisvė tik Seimo, o Seimo sesijų – Respublikos Prezidento sutikimu, išskyrus atvejus, kai teisėjas užtinkamas darantis nusikalstamą veiklą (in flagranti). Pradėti ikiteisminį tyrimą, kai įtariamasis yra teisėjas, gali tik generalinis prokuroras. Kai teisėjui yra iškelta baudžiamoji byla, jo įgaliojimai yra sustabdomi iki galutinio teismo sprendimo priėmimo ir jo įsigaliojimo baudžiamojoje byloje. Įgaliojimus gali sustabdyti Seimas, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidentas.

Jeigu teisėjas pripažįstamas nekaltu, jo įgaliojimai atnaujinami ir jam sumokamas atlyginimas už įgaliojimų sustabdymo laiką.

Teisėjo asmens neliečiamumas reiškia jo imunitetą nuo administracinės atsakomybės. Teisėjas negali atsakyti administracine tvarka (Teismų įstatymo 47 straipsnio 4 dalis). Jeigu teisėjas padaro administracinį teisės pažeidimą, medžiaga perduodama Teisėjų etikos ir drausmės komisijai drausmės bylai iškelti.

Konstitucinis Teismas 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimu pažymėjo, kad „teisėjo neliečiamumo garantija reiškia ir jo asmens apsaugą nuo bandymų daryti jam išorinį poveikį.“ Jau buvo minima, kad už kišimąsi į teisėjo veiklą ir trukdymą vykdyti teisingumą yra numatyta administracinė ir baudžiamoji atsakomybė.

Jeigu teisėjas be asmens dokumento yra sulaikomas ar pristatomas į teisėsaugos institucijas, jis turi būti nedelsiant paleistas kai nustatoma jo asmenybė.

Teisėjo asmens neliečiamumas garantuoja ir jo šeimos narių fizinę apsaugą, kai iškyla reali grėsmė jų gyvybei, sveikatai ar turtui, dėl su teisėjo pareigų atlikimu susijusių priežasčių. Vadinasi, ne tik teisėjo asmuo yra saugomas įstatymo, bet ir jo šeimos narių.

Draudžiama įeiti į teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti teisėjo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą ar poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą be advokato, jam priklausančių daiktų bei dokumentų apžiūrą ar poėmį, išskyrus įstatymo numatytus atvejus.

Teisėjo asmens neliečiamumo garantijos negalima traktuoti kaip teisėjo privilegijos. Neliečiamumas yra užtikrinamas tam, kad teisėjai galėtų vykdyti teisingumą nepriklausomai. Aiškios bei plačios teisėjų neliečiamumo garantijos yra labai reikšmingos teismų nepriklausomumui, nes be jų teisėjai negalėtų taip drąsiai svarstyti bylų. Neliečiamumas apima ir teisėjo apsaugą nuo padarinių, atsirandančių dėl sprendimų, kurie vėliau pasirodo esą neteisingi.

4.3. Teisėjo materialinio (socialinio) nepriklausomumo garantijos

Teisėjas, būdamas teisinių ginčų arbitras, turi būti pasirengęs profesiniu atžvilgiu, turėti didelį autoritetą, bei būti materialiai nepriklausomas. Tai ypač svarbi garantija, siekiant apsaugoti teisėjus nuo išorinio poveikio.

2001 m. liepos 12 d. Konstitucinis Teismas savo nutarimu pažymėjo, kad teisėjas turi būti ne tik aukštos profesinės kvalifikacijos bei neprikaištingos reputacijos, bet ir materialiai nepriklausomas ir saugus dėl savo ateities. Teisėjams Konstitucija bei įstatymai, išakmiai draudžia dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose, įmonėse, bei per visą savo profesinės karjeros laiką gauti kitą atlyginimą, išskyrus atlyginimą už pedagoginę ar kūrybinę veiklą. Vadinasi, teisėjų darbas yra vienintelis jų pajamų šaltinis, todėl svarbu užtikrinti adekvatų ir stabilų teisėjų darbo užmokestį, t.y. jų materialinį nepriklausomumą.

1998 m. liepos 10 d. Europos Tarybos ekspertų parengtoje Europos Chartijoje dėl teisėjų statuso, yra įtvirtinta bendro pobūdžio taisyklė, nustatanti, kad valstybėje jau suteiktos teisėjų socialinio pobūdžio garantijos negali būti mažinamos¹. Chartijos 6.1 straipsnyje nurodyta, jog už teisėjo pareigų vykdymą turi būti atlyginama tokiu būdu, kad teisėjas būtų apsaugotas nuo galimo spaudimo, siekiant paveikti priimamus sprendimus ar teisėjo elgseną apskritai, tuo įtakojant teisėjo nepriklausomumą.

Didesni atlyginimai teisėjams nėra nustatomi dėl jų asmeninės naudos, bet siekiant garantuoti jų funkcijų vykdymo nepriklausomumą.

Teismų įstatyme yra nustatyta, kad teisėjų darbo užmokestis nustatomas įstatymu. 1997 m. Vyriausybė savo nutarimu² padidino teisėjų darbo užmokestį, siekdama sustiprinti jų nepriklausomumą. Tuo metu teisėjų atlyginimai devynis kartus viršijo vidutinį šalies darbo užmokestį³. Visuomenę šį sprendimą vertino neigiamai, manydami, kad teisėjų atlyginimai Lietuvoje pernelyg dideli ir pripažino šią priemonę neadekvačią užtikrinant teismų nepriklausomumą.

1. Visuotinė teisėjo chartija // Justitia. - 1999, Nr. 5-6.;

2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 06 30 nutarimas Nr. 689 "Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančių pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" // Valstybės žinios, 1997. Nr. 64-1511;

3. Sesickas L. Teismų nepriklausomumas Lietuvoje: dabartinė būklė // Justitia. - 2000, Nr.6. 15 psl.

1999 m. gruodžio 29 d. Vyriausybės sprendimu¹ buvo sumažinti teisėjų atlyginimai beveik 30 procentų, prieštaraujant Konstitucinio teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimui, konstatuojančiam, kad „bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas, arba teismų finansavimo ribojimas traktuojamas kaip kėsಿನimasis į teisėjų ir teismų nepriklausomumą“².

Valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas priimtas 2000 m. rugpjūčio 29 d.³. Šis konversiškas teisės aktas aiškintas kaip pastanga suderinti skirtingas (neproporcingas) politikų, valstybės pareigūnų bei teisėjų atlyginimų kompensavimo politikas, kurias suformulavo ankstesnės Vyriausybės⁴. Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d. tirdamas valstybės politikų, teisėjų ir kitų valstybės pareigūnų įstatymo, darbo apmokėjimo nuostatų, atitikimą Konstitucijai, kurios numatė teisėjų atlyginimų mažinimą, pripažino antikonstitucinėmis.

JAV, Airijos, Čekijos, Lenkijos ir kitų demokratių valstybių Konstitucijose įrašytas tiesioginis draudimas mažinti teisėjų atlyginimus. Ši nuostata tarptautinėje praktikoje tapo visuotinai paplitusia teisėjo nepriklausomumą garantija.

2000 m. vasario 23 d. Europos teisėjų asociacijos Prezidentas Dr. Ernst Markel parašė laišką Lietuvos Respublikos Prezidentui, Seimo Pirmininkui ir Ministrui Pirmininkui, kuriame teigė, kad „teismų nepriklausomumui gali kilti pavojus, ne tik dėl politinio įsikišimo, bet ir dėl teisėjų finansinės padėties nepatikimumo. Vienas iš pagrindinių principų, kad teisėjams turi būti

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 12 28 nutarimas Nr. 1494 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 06 30 nutarimo Nr. 689 "Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančių pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo // Valstybės žinios, 1999. Nr. 114-3314;

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 31 d. nutarimo Nr. 465 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 3 d. nutarimo Nr. 124 "Dėl Lietuvos Respublikos teismų, valstybinio arbitražo, prokuratūros bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 46 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 4 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymui, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymui "Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, valstybinių arbitrų bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų tarnybinių atlyginimų" // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101-2264;

3. Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 75-2271;

4. Sesickas L. Teismų nepriklausomumas Lietuvoje: dabartinė būklė // Justitia. - 2000, Nr.6. 14 psl.

skiriami atlyginimai, teikiamas išlaikymas ir kitos socialinės garantijos, atitinkančios jų statusą, t.y. atsižvelgiant į teisingumo vykdymo funkciją ir atsakomybės našta. Jeigu teisėjas mano, kad jo gaunamas atlyginimas nėra pakankamas išlaikyti savo šeimą, jam kyla dilema: ieškotis kito darbo arba galvoti apie papildomų pajamų šaltinius. Papildomos funkcijos gali būti nesuderinamos su jo darbu ir turi būti išskirtos įstatyme. Todėl teisėjo atlyginimas turi būti pakankamas išlaikyti save ir savo šeimą, neieškant papildomo pajamų šaltinio¹.

Teisėjų atlyginimo mažinimas turėtų būti vertinamas kaip žingsnis atgal plėtojant ir konsoliduojant teismų valdžią.

Užtikrinant teismų nepriklausomumą, ypač svarbus jų finansinis nepriklausomumas nuo vykdomosios valdžios sprendimų. Pažymėtina, kad finansinių teismų nepriklausomumą užtikrina toks teisinis reguliavimas, kai lėšos teismų sistemai ir kiekvienam teismui yra skiriamos įstatymu patvirtintame valstybės biudžete. Teismų organizacinio nepriklausomumo garantavimas yra viena esminių prielaidų žmogaus teisėms užtikrinti.

Teismo darbo efektyvumas ir našumas priklauso nuo tinkamo materialinio aprūpinimo. Toks aprūpinimas turi būti pakankamas ir pastovus. Tačiau teismai dar negauna objektyviai būtinų lėšų.

Teisėjo nepriklausomumui svarbu ir kitos socialinės garantijos: teisėjų atostogos, teisėjo pensijinis aprūpinimas, kurį nustato Valstybinių socialinių draudimo pensijų įstatymas, Valstybinių pensijų įstatymas, Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. Teisėjai yra privalomai draudžiami valstybinių socialinių draudimu.

Teisėjams yra užtikrinama galimybė savo lėšomis plėsti savo žinias, reikalingas teisėjo pareigoms atlikti, ir kelti profesinę kvalifikaciją (teismų įstatymo 101 straipsnio 6 dalis). Teismų įstatymo 101 straipsnyje yra nustatytos kitos teisėjų socialinės garantijos.

1. Tarptautinės organizacijos susirūpinusios galimais teismų ir teisėjų nepriklausomumo principų pažeidimais Lietuvoje // Justitia. - 2000, Nr. 1.

IŠVADOS

1. Teismų veiklos konstitucijos garantijos yra suprantamos kaip visuma teisės normų, įtvirtinų Konstitucijoje, ir apibrėžiančių teisėjo ir teismo nepriklausomumą nuo kitų valstybės valdžių ir asmenų, o taip pat apibrėžiančių bei įtvirtinančių teismo bei teisėjo konstitucinį statusą
2. Teisminė valdžia yra ypatinga, nes ji vienintelė formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. Teismas valdžios galias gauna tiesiogiai iš tautos, todėl savo valdžią įgyvendina savarankiškai ir nepriklausomai nuo kitų valstybės valdžių.
3. 1918 m. Laikinasis teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas buvo teisės ir teismų sistemos kūrimo pradžia. Šis įstatymas nustatė trijų pakopų teismus bei įtvirtino dviejų instancijų sistemą.
4. 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija pirmą kartą konstitucionalizmo istorijoje skelbė, kad valstybės valdžią Lietuvoje įgyvendina Seimas, Vyriausybė ir Teismas. Konstitucija numatė, kad teismas sprendimus priima vadovaudamasis įstatymu, Lietuvos Respublikos vardu. Teismo sprendimai galėjo būti panaikinti tik įstatymų nustatyta tvarka. Konstitucija įtvirtino ir teismo nepriklausomumą priimant sprendimus.
5. 1933 m. Teismų santvarkos įstatymas numatė keturių pakopų teismų sistemą. Jis reglamentavo teisėjo nepakeičiamumo principą. Šis įstatymas, nepaisant jo trūkumų, buvo didelis žingsnis į priekį, kuris užtikrino teisminės valdžios nepriklausomumą bei savarankiškumą įgyvendinant teisingumą.
6. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, teismų sistemą pradėjo formuoti 1992 m. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymai, tačiau teisėjų nepriklausomumas pagal šį įstatymą dar nebuvo pilnai įgyvendintas. Teismų sistemos reforma iš esmės buvo baigta priėmus 1994 m. antrąjį Teismų įstatymą, kuris įsigaliojo 1995 m. Nuo tada Lietuvoje pradėjo veikti keturių grandžių teismų sistema.
7. Administracinių teismų įsteigimas, kuris palengvino administracinių bylų nagrinėjimą. Nes iki tol nebuvo aiškiai apibrėžta kokiam teismui, kokios bylos yra teisingos. Administracinių bylų atskyrimas nuo baudžiamųjų ir civilinių, ir sukoncentravimas jų vieno pobūdžio teismuose, rodo teigiamą Lietuvos teismų sistemos reformą.
8. Teismų sistemos reforma dar nėra užbaigta. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, teismai turi taikyti privalomus Europos Sąjungos teisės aktus bei vadovautis Teisingumo Teismo praktika ir sekti ją.

9. Konstitucijoje įtvirtinti teismų veiklos principai užtikrina žmogaus teisių ir laisvių gynimo efektyvumą.
10. Teismui yra suteikiama specifinė funkcija – teisingumo vykdymas. Šios funkcijos negli vykdyti jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas. Tačiau tik nepriklausoma ir savarankiška teisminė valdžia pajėgi įgyvendinti jai pavestą – teisingumo vykdymą.
11. Konstitucinis Teismas – teisminė institucija, tačiau jis nepriklauso Konstitucijoje įtvirtintai teismų sistemai. Jis teiminę valdžią įgyvendina Konstitucijos ir įstatymų nustatyta tvarka.
12. Teismo nepriklausomumo principas – esminė žmogaus teisių ir laisvių garantija. Teismas žmogaus gyvenime yra viena iš svarbiausiųjų valdžių, todėl jie yra suinteresuoti, kad kitos valdžios institucijos nemanipuliuotų teismais.
13. Teisėjo ir teismo nepriklausomumas – skirstomas į tris grupes: 1) teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumas; 2) teisėjo asmens neliečiamumas; 3) teisėjo materialinio (socialinio) pobūdžio garantijos.
14. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra laikoma viena iš svarbiausių teisminės valdžios demokratinėje valstybėje funkcionavimo sąlygų. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra viena iš svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijų.
15. Teisėjas iš pareigų gali būti atleidžiamas tik Konstitucijoje įtvirtintais pagrindais. Konstitucija pateikia baigtinį teisėjo atleidimo iš pareigų sarašą.
16. Teisėjo asmens neliečiamumo garantijos negalima traktuoti kaip teisėjo privilegijos. Teisėjo neliečiamumas yra užtikrinamas tam, kad teisėjai galėtų vykdyti teisingumą nepriklausomai.
17. Teisėjų materialinis nepriklausomumas yra svarbus apsaugoti teisėjus nuo išorinio poveikio. Didesni atlyginimai teisėjams nėra nustatomi dėl jų asmeninės naudos, bet siekiant apsaugoti jų funkcijų vykdymo nepriklausomumą.
18. Teismų nepriklausomumui, ypač svarbus jų finansinis nepriklausomumas nuo vykdomosios valdžios sprendimų, nes finansinių teismų nepriklausomumą užtikrina toks teisinis reguliavimas, kai lėšos teismų sistemai ir kiekvienam teismui yra skiriamos įstatymu patvirtintame valstybės biudžete.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS NORMINIAI AKTAI:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo" // Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės Žinios, 1990. Nr. 9-224.
3. Lietuvos Valstybės Laikinosios konstitucijos pamatiniai dėsniai // Laikinosios Vyriausybės Žinios, 1919. Nr. 1-1 a.
4. Lietuvos Valstybės Laikinosios konstitucijos pamatiniai dėsniai // Laikinosios Vyriausybės Žinios, 1919. Nr. 6-24.
5. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija // Laikinosios Vyriausybės Žinios, 1920. Nr. 37-407.
6. Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1922. Nr. 100-799.
7. Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1928. Nr. 275-1778.
8. Lietuvos Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1938. Nr. 608-4271.
9. Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos Aktas "Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo" // Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės Žinios, 1990. Nr. 9-222.
10. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33 – 1015..
11. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 8 - 1968.
12. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002. Nr. 9-785.
13. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002. Nr. 9-743.
14. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 74-2262.
15. Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas // Laikinosios Vyriausybės Žinios, 1919, Nr. 2/3-26.
16. Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimo įstatymas // Vyriausybės žinios, 1924. Nr. 160-1140.
17. Paaaiškinimas įstatymui "Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas" // Laikinosios Vyriausybės žinios, 1919. Nr. 2/3-26.
18. Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999. Nr: 13-309

19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statutas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 36-887.
20. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo" // Valstybės žinios, 1992. Nr. 3-42.
21. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo ir Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo" įsigaliojimo" // Valstybės žinios, 1994. Nr. 50-933.
22. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugok konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo" // Valstybės žinios, 1995. Nr. 37-913.
23. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios, 1996. Nr. 39-961.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1993. Nr. 6-120.
26. Lietuvos Respublikos laikinasis ūkinio teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1994. Nr. 30-534.
27. Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios, 1994. Nr. 15-249.
28. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1992. Nr. 8-208
29. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851.
30. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 22, 22(1), 33, 34, 35, 56, 59 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 1996. Nr. 60-1411.
31. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 13, 17, 18, 19, 20, 21, 27, 29, 36, 42, 58, 60, 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 1996. Nr. 67-1600.
32. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 38-1001;
33. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios, 1998. Nr. 38-1002.
34. Lietuvos Respublikos ūkinio teismo likvidavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1998. Nr. 26-672
35. Lietuvos TSR teismų santvarkos įstatymas // Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1981. Nr. 34-421.
36. Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymas // Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės Žinios, 1990. Nr. 8-185.
37. Teismų santvarkos įstatymas // Vyriausybės žinios, 1933. Nr. 419-2900.

38. Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo įsigaliojimo" // Valstybės žinios, 1992. Nr. 8-209.

39. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas "Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo" // Valstybės žinios, 1998. Nr. 61-1736.

40. Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 75-2271.

41. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 06 24 nutarimas Nr. 666 "Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo" // Valstybės žinios, 1997. Nr. 60-1428.

42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 06 30 nutarimas Nr. 689 "Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančių pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" // Valstybės žinios, 1997. Nr. 64-1511.

43. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 12 28 nutarimas Nr. 1494 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 06 30 nutarimo Nr. 689 "Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančių pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" // Valstybės žinios, 1999. Nr. 114-3314.

KONSTITUCINIO TEISMO NUTARIMAI:

44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos 1994 m. birželio 15 d. įstatymo "Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veikios teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo" 2 straipsnio ir šio įstatymo priėmimo tvarkos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 1994. Nr. 101-2045.

45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo 'Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų' 10 straipsnio septintosios dalies nuostatos, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 55 'Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 15 d. nutarimu Nr. 470 patvirtintos Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" įgyvendinimo tvarkos dalinio pakeitimo" 1.2 punkto nuostatos, 2.1 punkto ir jo 1,2 bei 3 papunkčių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 1995. Nr. 89-2007.

46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 31 d. nutarimo Nr. 465 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 3 d. nutarimo Nr. 124 "Dėl Lietuvos Respublikos teismų, valstybinio arbitražo, prokuratūros bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 46 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 4 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymui, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymui "Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, valstybinių arbitražo bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų tarnybinių atlyginimų" // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101-2264.

47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 1995. Nr. 106-2381.

48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gegužės 22 d. nutarimo Nr. 620 „Dėl buvusių Statybos ir urbanistikos ministerijos, Europos reikalų ministerijos, Ryšių ir informatikos ministerijos ir jų institucijų reorganizavimo tvarkos bei terminų" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 22 straipsnio 2 punktui, 29 straipsnio 2 daliai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo 1 straipsniui ir Lietuvos Respublikos biudžetinių įstaigų įstatymo 4 straipsniui // Valstybės žinios, 1999. Nr. 50-1624.

49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 -3192.

50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios

darbo apmokėjimo tvarkos", Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr.689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62-2276.

TARPTAUTINIAI DOKUMENTAI:

51. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995. Nr. 40-987.
52. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 1985 m. gruodžio 13 d. patvirtinti "Pagrindiniai teisėjų nepriklausomumo principai"

SPECIALIOJI LITERATŪRA:

52. Bekeris L. Klaipėdos krašto teismai 1923-1939 metais // Socialistinė teisė, -1982. Nr. 3
53. Birmontienė T. Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. - Vilnius, 2001.
54. Byla J. Lietuvos Teismo dvidešimties metų sukaktis // Teisė. — 1938, Nr. 44.
55. Braslauskas J. Teismų kompetencijos nacių okupuotoje Lietuvoje klausimu // Jurisprudencija. -2001, T. 19 (11).
56. Dambrauskienė G. Marcinjonas A. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. – V., 2004.
57. Dvareckas S. Lietuvos teismai 1918-1940. -V., 1997.
58. Dziegoraitis A. Dar kartą apie teisėjo ir teismo nepriklausomumą// Justitia, 1996. Nr. 3.
59. Goda G. Teisėjo nepriklausomumas ir atsakomybė // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijos medžiaga. - V.: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997.
60. Greičius V. Lietuvos Respublikos teismai: jų sistemos raida, problemos // Teisės problemos. - 1998, Nr. 3-4.
61. Jarašiūnas E. Teisminės valdžios funkcionavimo apsaugos problemos konstitucinėje justicijoje // Teisminė valdžia ir visuomenė. -V., 1999.
62. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. – V., 2003.

63. Kuconis P. Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos. -V., 2000.
64. Kūris P. Teismų reformos eiga Lietuvoje // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijos medžiaga. - V.: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997.
65. Leonas P. Teisės filosofijos istorija. – V. 1995
66. Lietuvos Teismas 1918-1928. - K., 1930.
67. Maksimaitis M. Istorinės teisminės valdžios ištakos Lietuvoje // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijos medžiaga. - V.: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997.
68. Mesonis G. Valdžių padalijimo teorija ir jos įgyvendinimo modeliai: kriterijų kokybės problema // Jurisprudencija Nr. 61 (53), 2004.
69. Mesonis G. Vaišvila A, Žmogaus teisių gintis. - V., 2000.
70. Mikelėnas V. Civilinis procesas. - V., 1997. - D. 1-2.
71. Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: II // Metmenys. - 1960, Nr. 3.
72. Pakalniškis V. Dėl teisminės valdžios šaltinio ir jo veiksmingumo. // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. – V.: Žmogaus teisių centras, 1997, 57 psl.
73. Platonas. Valstybė. – V. 1981
74. Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. - V., 1994. - 5-6 p.
75. Sesickas L. Teismų nepriklausomumas Lietuvoje: dabartinė būklė // Justitia. - 2000, Nr.6.
76. Tarptautinės organizacijos susirūpinusios galimais teismų ir teisėjų nepriklausomumo principų pažeidimais Lietuvoje // Justitia. - 2000, Nr. 1.
77. Vaitiekienė E. Vidrinskaitė S. Lietuvos konstitucinės teisės įvadas. - V., 2001,
78. Valančius V. Ar gali teismas patikti visiems // Teisminė valdžia ir visuomenė.: Lietuvos žmogaus teisių centras. - V, 1999.
79. Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija. - V., 2000.
80. Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principas ir konstitucinė justicia // Jurisprudencija. - 2000, Nr. 16(8);
81. Valančius V. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą yra nepriklausomi (apie įtaką teismui) // Justitia. - 1999, Nr. 5-6 ir kt.
82. Visuotinė teisėjo chartija // Justitia. - 1999, Nr. 5-6.
83. Žilys J. Konstitucinis Teismas valstybės valdžios organų sistemoje // Jurisprudencija. - 2000, T. 17 (9).
84. Žilys. J. Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. – V.,2001
85. Žmogaus teisių apsaugos mechanizmas. – V. 1997.

86. Žmogaus teisės Lietuvoje. – V. 1996.
87. Žmogaus teisės ir laisvės: Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. – V. 1995.
88. Энциклопедический юридический словарь / Под общ. ред. В.Е. Крумских. – 2 – е изд. – М. ИНФРА – М, 1998.
89. <http://www.lrs.lt/>
90. <http://www.lrkt.lt/>
91. <http://www.lat.litlex.lt/>
92. <http://www.litlex.lt/Litlex/>
93. <http://confinder.richmond.edu/>

SUMMARY

Constitution bails of legal proceeding we can understand like unit of laws beingin Constitution, which determine constitutional positions for court and judge.

Law system secure independence of the judge and the court of the Republic of Lithuania from other governmance branch or individual person. Alongside, it guarantee fairminded and unprejudiced procecutation of the justies.

The work consists of introduction, four sections and final conclusions. At the end is literary, summary in english languange and appendixes.

In the first section independence of the Constitutional Court is presented.

In the second section – interwar and institutional and law system in Lithuania. Common competition and special court are working now in the Republic of Lithuania.

Third section is about precept of Constitution of legal proceeding in Consitutional Court .

In the fourth section importance of judge, their immunity and social guarantie are presented.

In the result of the Constitutional Court analysis the final conclusions are given.